



QKRMT Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
KRCT The Kosova Rehabilitation
Center for Torture Victims

Qasja e ndjeshme ndaj traumës në sistemin e drejtësisë në rastet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë

Udhëzues praktik

Trauma-Informed Approach in the Justice System in Cases of Sexual Violence During the War in Kosovo

Practical guide

Trauma-oseljivi pristu u pravosudnom sistemu u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu

Praktični vodič





Qasja e ndjeshme ndaj traumës në sistemin e drejtësisë në rastet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë

Udhëzues praktik

Shkurt 2026
QKRMT

Ky udhëzues është zhvilluar nga Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT], nga grupi punues i përbërë:

1. Dr. Feride Rushiti – Drejtore Ekzekutive e QKRMT
2. Selvi Izeti Çarkaxhiu – Psikologe Klinike në QKRMT
3. Fatmire Haliti – Juriste në QKRMT

Udhëzuesi praktik për qasje të ndjeshme ndaj traumës në sistemin e drejtësisë në rastet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë është hartuar në kuadër të projektit “Fuqizimi i zërave – Për një kulturë të njohjes dhe pajtimit në Evropën Juglindore – Faza 2”, i cili zbatohet me mbështetjen e *medica mondiale e.V.* dhe Engagement Global, të financuara nga Ministria Federale për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim [BMZ].

Përmbajtja e këtij publikimi është përgjegjësi e plotë dhe e vetme e Qendrës Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT] dhe nuk pasqyron pikëpamjet dhe qëndrimet e *medica mondiale e. V.*, Engagement Globa dhe BMZ.

© 2026 Të drejtat autoriale i përkasin vetëm QKRMT-së. Ndalohet kopjimi, riprodhimi apo publikimi i paautorizuar, qoftë në formë origjinale apo të modifikuar, në çfarëdo mënyre, pa lejen e QKRMT-së.

Kontakti: QKRMT

Rr. Hamëz Jashari 16b/2, 10000 Prishtinë, Kosovë

Tel: +383 [0] 38 243 707

Email: info@krct.org

Website: www.krct.org

PËRMBAJTJA

Hyrje	5
Qëllimi i udhëzuesit	6
Kush duhet ta përdorë këtë Udhëzues?	7
1. Korniza konceptuale e qasjes së ndjeshme ndaj traumës në drejtësi	9
1.1 Trauma dhe ndikimi i saj në procesin e drejtësisë	9
1.2 Rëndësia e ndjeshmërisë në procesin ligjor	10
2. Parimet themelore të qasjes së ndjeshme ndaj traumës në sistemin e drejtësisë	11
2.1 Nga parimet në praktikë: kontakti i parë dhe ndërtimi i besimit me të mbijetuarin	13
Tabela 1: Elementet kryesore për ndërtimin e besimit dhe sigurisë	13
2.2 Shënime praktike për profesionistët	14
3. Përdorimi i pyetjeve të ndjeshme ndaj traumës në rastet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë	15
Tabela 2: Udhëzime për pyetje të ndjeshme ndaj traumës	15
3.1 Shënime për profesionistët	16
4. Teknikat e vëmendjes dhe tokëzimit (Mindfulness & Grounding) në proceset e drejtësisë të ndjeshme ndaj traumës	17
Tabela 3: Teknikat e vëmendjes dhe tokëzimit për profesionistët	17
4.1 Ushtrime praktike	18
4.2 Parime udhëzuese për përdorimin e teknikave	19
5. Këshilla për komunikim me të mbijetuarin në qendër	20
5.1 Çfarë duhet të bëni [Do's]	20
5.2 Çfarë të mos bëni [Don'ts]	20
5.3 Këshilla praktike për profesionistët	20
6. Intervistimi i ndjeshëm ndaj traumës	21
6.1 Përgatitja për intervistën	21
6.2 Gjatë intervistës	21
6.3 Përfundimi i intervistës	22
6.4 Lista kontrolluese: shembull për intervistën	22
6.5 Shënime për profesionistët	22

7. Përgatitja para procesit gjyqësor	23
7.1 Udhëzime për përgatitje	23
7.2 Opsionet për dëshminë	23
7.3 Shpjegimi i procedurave gjyqësore në gjuhë të kuptueshme	23
7.4 Menaxhimi i stresit gjatë pyetjeve sfiduese	24
7.5 Lista kontrolluese: shembull për përgatitjen për proces gjyqësor	24
7.6 Shënime për profesionistët	24
8. Mbështetja e të mbijetuarit gjatë procesit gjyqësor	25
8.1 Lista kontrolluese për mbështetjen gjatë procesit gjyqësor	25
8.2 Shënime për profesionistët gjatë procesit gjyqësor	25
9. Mbështetja pas procesit gjyqësor dhe ndjekja e të mbijetuarit	26
9.1 Lista kontrolluese për ndjekjen e të mbijetuarit pas procesit gjyqësor	26
9.2 Shënime për profesionistët	26
10. Përfundimi	27

Hyrje

Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (QKRMT) është organizatë joqeveritare e themeluar në vitin 1999, e specializuar në rehabilitimin, mbrojtjen dhe fuqizimin e të mbijetuarve të torturës dhe dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Përmes një qasjeje të integruar që ndërthur mbështetjen psikologjike, sociale dhe ligjore, QKRMT ka kontribuar në ndërtimin e një modeli të drejtësisë të përqendruar te i mbijetuari dhe të ndjeshme ndaj traumës.

Në funksion të përmirësimit të qasjes në drejtësi, QKRMT ka zhvilluar instrumente profesionale dhe udhëzuese, përfshirë: Protokollin për Identifikimin, Hetimin dhe Trajtimin e Rasteve të Dhunës Seksuale gjatë Luftës në Kosovë, Manualin për Qasje të Sigurt dhe të Ndjeshme në Drejtësi, si dhe Udhëzuesin praktik për përdorimin e dhomës së sigurt. Këto dokumente shërbejnë si bazë për forcimin e praktikave institucionale dhe për ngritjen e kapaciteteve të akterëve të drejtësisë dhe profesionistëve mbështetës.

Ky Udhëzues plotëson këtë infrastrukturë profesionale duke e pasuruar veçanërisht **Manualin për Qasje të Sigurt dhe të Ndjeshme në Drejtësi** me shembuj praktikë, orientime konkrete dhe standarde të zbatueshme në trajtimin e rasteve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë.

Qasja në drejtësi për të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës tejkalon dimensionin formal ligjor; ajo përfaqëson një proces thellësisht njerëzor, që ndikon drejtpërdrejt në dinjitetin, mirëqenien dhe fuqizimin e tyre. Për shumë të mbijetuar, drejtësia nënkupton jo vetëm ndëshkimin e autorëve, por edhe njohjen e përvojës së tyre, rikthimin e kontrollit mbi jetën dhe rivendosjen e dinjitetit.

Dhuna seksuale, veçanërisht ajo e lidhur me konfliktin përbën një shkelje të rëndë të të drejtave të njeriut dhe ka pasoja afatgjata psikologjike, emocionale, sociale dhe fizike për të mbijetuarit. Për shumë prej tyre, procesi i kërkimit të drejtësisë përbën një hap të rëndësishëm drejt rikthimit të dinjitetit, autonomisë dhe ndjenjës së kontrollit mbi jetën e tyre. Megjithatë, ky proces shpesh shoqërohet me rreziqe të ripërjetimit të traumës, sidomos kur sistemi i drejtësisë nuk është i ndërtuar apo i zbatuar në mënyrë të ndjeshme ndaj traumës.

Përballja me procedura ligjore, intervista, marrje në pyetje dhe seanca gjyqësore mund të aktivizojë kujtime traumatike, ndjenja frike, turpi, fajësie ose pafuqie, duke e bërë procesin e drejtësisë emocionalisht të rëndë për të mbijetuarit. Në mungesë të një qasjeje të ndjeshme ndaj traumës, drejtësia rrezikon të shndërrohet nga një mjet fuqizimi në një burim të ri dëmtimi psikologjik.

Vitet e fundit, në Kosovë janë zhvilluar disa procese gjyqësore për dhunën seksuale gjatë luftës në Kosovë, duke shënuar hapa të rëndësishëm në drejtim të llogaridhënies. Deri në fund të vitit 2025 janë ngritur rreth **12 aktakuza** për dhunë seksuale gjatë luftës në Kosovë, ndërsa rreth 100 raste janë ende në fazën e hetimit. Deri në të njëjtën periudhë, kanë përfunduar katër procese gjyqësore, në të cilat janë shqiptuar gjithsej **58 vjet burgim** ndaj katër të akuzuarve.

Rasti kundër **Zoran Vukotiq** ka përfunduar me vendim të formës së prerë, me dënim prej 13 vjetësh burgim, të konfirmuar nga të gjitha nivelet gjyqësore. **Zhivojin Nesiq** është dënuar me 15 vjet burgim dhe është duke e vuajtur dënimin. **Ivica Rajković** dhe **Dragan Deniq** janë dënuar me nga 15 vjet burgim secili, ndonëse gjykimi ndaj tyre është zhvilluar në mungesë. Në një rast tjetër kundër **Zoran Vukotiq**, gjykata ka shpallur aktgjykim lirues për akuzën e dhunës seksuale. Tri rastet e fundit kanë përfunduar në shkallë të parë dhe aktualisht ndodhen në procedurë ankimi.

Të gjitha rastet e gjykuara janë përgatitur dhe mbështetur nga QKRMT, e cila ka ofruar mbështetje psikologjike, ligjore dhe profesionale për të mbijetuarit para, gjatë dhe pas procesit gjyqësor. **Përvoja nga këto procese ka dëshmuar se qasja e ndjeshme ndaj traumës, mbështetja e vazhdueshme psikologjike dhe koordinimi i ngushtë ndërmjet akterëve të drejtësisë janë thelbësore për të garantuar një proces me dinjitet, për të shmangur ri-traumatizimin dhe për të siguruar dëshmi të qëndrueshme dhe të besueshme.**

Në të gjitha rastet e dhunës seksuale të ndodhura gjatë luftës në Kosovë, të mbijetuarit janë dëshmitarët kyç dhe, në shumë raste, dëshmitarët e vetëm. Për rrjedhojë, trajtimi i tyre me ndjeshmëri, respekt dhe profesionalizëm është vendimtar jo vetëm për mirëqenien e tyre, por edhe për suksesin e ndjekjes penale dhe realizimin e drejtësisë.

Ky Udhëzues është zhvilluar për të adresuar nevojën për qasje të ndjeshme ndaj të mbijetuarve të dhunës seksuale të luftës, duke ofruar parime, udhëzime praktike dhe teknika konkrete për profesionistët, me qëllim që proceset ligjore të kontribuojnë në mbrojtjen, respektimin dhe fuqizimin e të mbijetuarve, e jo në ri-traumatizimin e tyre.

| Qëllimi i Udhëzuesit

Qëllimi kryesor i këtij Udhëzuesi është promovimi i një qasjeje gjithëpërfshirëse dhe të koordinuar në drejtësi, e cila vendos në qendër dinjitetin, sigurinë dhe autonominë e të mbijetuarve të dhunës seksuale të luftës në Kosovë. Duke u mbështetur në **Manualin për Qasje të Sigurt dhe të Ndjeshme në Drejtësi**, ky Udhëzues e plotëson atë me orientime praktike dhe shembuj konkretë për zbatimin efektiv të qasjes së ndjeshme ndaj traumës në praktikën e përditshme profesionale.

Në mënyrë specifike, udhëzuesi synon të:

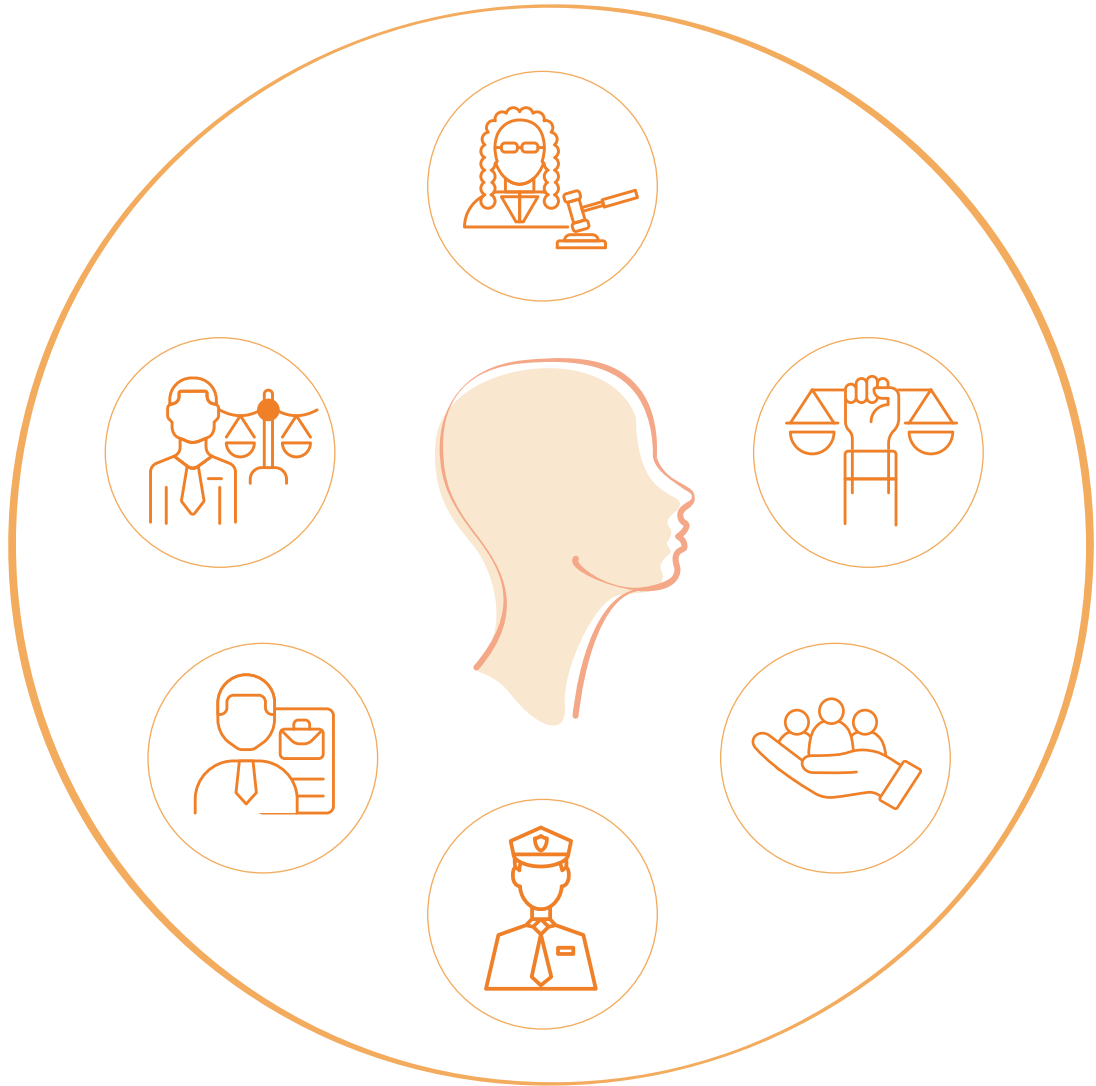
- Ofroj udhëzime dhe teknika praktike për ndërveprim të sigurt, etik dhe profesional me të mbijetuarit;
- Reduktoj rrezikun e ri-traumatizimit gjatë procedurave ligjore dhe institucionale;
- Forcoj komunikimin e ndjeshëm ndaj traumës ndërmjet profesionistëve dhe të mbijetuarve;
- Përmirësoj bashkëpunimin dhe koordinimin ndërmjet akterëve të ndryshëm të sistemit të drejtësisë;
- Kontribuoj në ndërtimin e një procesi ligjor më human, më të drejtë dhe më efektiv.

Përmes zbatimit të këtij udhëzuesi, profesionistët mund të kontribuojnë në krijimin e një mjedisi ku të mbijetuarit ndihen të dëgjuar, të respektuar dhe të mbështetur gjatë gjithë procesit të kërkimit të drejtësisë.

| Kush duhet ta përdorë këtë Udhëzues?

Ky Udhëzues është hartuar për **institucionet** dhe **profesionistët** që janë të përfshirë në trajtimin e rasteve të dhunës seksuale të lidhura me konfliktin, me qëllim integrimin e një qasjeje të ndjeshme ndaj traumës dhe të bazuar në viktimitë në të gjitha fazat e procesit. Ai u drejtohet institucioneve përgjegjëse, përfshirë gjykatat, prokurorinë, policinë, Zyrën për Mbrojtje të Viktimave dhe shërbimet e tjera publike që veprojnë në përputhje me legjislacionin për mbrojtjen e viktimave të dhunës seksuale, duke ofruar orientime për koordinim ndërinstytucional dhe zbatim të standardeve që garantojnë sigurinë, dinjitetin dhe autonominë e të mbijetuarve.

Udhëzuesi është gjithashtu i dedikuar për **gjyqtarë, prokurorë, hetues dhe përfaqësues të viktimave**, për t'i mbështetur në integrimin e praktikave të ndjeshme ndaj traumës në procedurat hetimore dhe gjyqësore, duke ruajtur drejtësinë procedurale dhe duke shmangur riviktimizimin. Njëkohësisht, ai shërben si referencë për **psikologët** dhe **profesionistët e shëndetit mendor**, të cilët ofrojnë mbështetje emocionale për të mbijetuarit dhe kontribuojnë në interpretimin profesional të reagimeve të lidhura me traumën në kontekstin ligjor. Po ashtu, Udhëzuesi u drejtohet **Organizatave Joqeveritare të specializuara (OJQ të specializuara)**, të cilat luajnë rol kyç në lehtësimin e komunikimit të të mbijetuarve me institucionet dhe në ofrimin e mbështetjes psikologjike dhe ligjore gjatë gjithë procesit të qasjes në drejtësi.



1. KORNIZA KONCEPTUALE E QASJES SË NDJESHME NDAJ TRAUMËS NË DREJTËSI

Qasja e ndjeshme ndaj traumës në drejtësi përfaqëson një kornizë profesionale që pranon dhe adreson ndikimin afatshkurtër dhe afatgjatë të traumës në funksionimin emocional, kognitiv dhe social të të mbijetuarve.

Në kontekstin e dhunës seksuale gjatë luftës, kjo qasje është thelbësore për të siguruar që proceset ligjore të mos shkaktojnë dëm të mëtejshëm dhe të mos riprodhojnë përvoja të pasigurisë, pafuqisë dhe heshtjes.

Trauma mund të ndikojë në mënyrën se si të mbijetuarit kujtojnë ngjarjet, rrëfejnë përvojat e tyre dhe reagojnë ndaj autoritetit, pyetjeve apo mjediseve institucionale. Për pasojë, mospërputhjet në rrëfim, pauzat, reagimet emocionale intensive apo mungesa e detajeve nuk duhet të interpretohen si mungesë besueshmërie, por si reagime të zakonshme dhe të kuptueshme ndaj traumës.

Një sistem drejtësie i ndjeshëm ndaj traumës nuk fokusohet vetëm në mbledhjen e provave, por edhe në mbrojtjen e mirëqenies dhe dinjitetit të të mbijetuarve gjatë gjithë procesit ligjor.

1.1 Trauma dhe ndikimi i saj në procesin e drejtësisë

Të mbijetuarit e dhunës seksuale të luftës shpesh përballen me pasoja të thella psikologjike, emocionale dhe sociale që ndikojnë drejtpërdrejt në mënyrën se si ata përjetojnë dhe marrin pjesë në proceset e drejtësisë.

Trauma mund të ndikojë në kapacitetin e të mbijetuarve për të përqendruar vëmendjen, për të rikujtuar ngjarjet në mënyrë lineare, si dhe për të treguar përvoja të dhimbshme në një mjedis institucional dhe autoritar. Këto reagime janë përgjigje normale ndaj përvojave traumatike dhe nuk duhet të interpretohen si mungesë bashkëpunimi apo besueshmërie.

Në kontekstin e drejtësisë, të mbijetuarit e e dhunës seksuale të luftës mund të përjetojnë:

- Vështirësi në përqendrim dhe kujtesë, përfshirë kujtime të fragmentuara ose të pjesshme;
- Reagime emocionale intensive (ankth, frikë, trishtim) ose mpirje emocionale;
- Frikë nga autoritetet, procedurat formale dhe mjediset institucionale;
- Ndjenjë të humbjes së kontrollit, pasigurie dhe pafuqie;
- Shenja të disocimit shmangies ose tërheqjes gjatë intervistave apo seancave gjyqësore.

Nëse këto reagime nuk kuptohen dhe nuk adresohen përmes një qasjeje të ndjeshme ndaj traumës, ekziston rreziku që procesi i drejtësisë të kontribuojë në ri-traumatizim, keqinterpretim të sjelljes së të mbijetuarit dhe vendimmarrje të padrejtë.

Një qasje e informuar nga trauma kërkon që profesionistët të njohin këto reagime si pjesë e përvojës traumatike dhe të përshtatin mënyrën e ndërveprimit, komunikimit dhe procedurave në përputhje me to.

1.2 Rëndësia e ndjeshmërisë në procesin ligjor

Zbatimi i një qasjeje të ndjeshme ndaj traumës në procesin e drejtësisë nuk është vetëm një nevojë etike, por edhe një domosdoshmëri profesionale dhe institucionale për të garantuar procese të drejta, efektive dhe humane.

Një qasje e tillë është thelbësore sepse:

- Ndhomon në parandalimin e ri-traumatizimit të të mbijetuarve gjatë procedurave ligjore;
- Rrit ndjenjën e sigurisë, besimit dhe gatishmërisë për bashkëpunim me institucionet e drejtësisë;
- Përmirëson cilësinë dhe saktësinë e informacionit të ndarë nga të mbijetuarit;
- Zvogëlon keqinterpretimet dhe paragjykimet në vlerësimin e dëshmisë;
- Forcon bashkëpunimin ndërmjet akterëve të drejtësisë dhe shërbimeve mbështetëse;
- Kontribuon në procese gjyqësore më të drejta, më të qëndrueshme dhe më efikase.

Një sistem drejtësie që integron parimet e ndjeshmërisë ndaj traumës jo vetëm që mbron mirëqenien e të mbijetuarve, por edhe rrit besueshmërinë, legjitimitetin dhe efektivitetin e vetë sistemit ligjor.

2. Parimet themelore të qasjes së ndjeshme ndaj traumës në drejtësi

Qasja e ndjeshme ndaj traumës në drejtësi bazohet në një sërë parimesh themelore që udhëheqin sjelljen, komunikimin dhe vendimmarrjen e të gjithë aktorëve të përfshirë në procesin e drejtësisë. Këto parime synojnë të mbrojnë të mbijetuarit nga dëmtimi i mëtejshëm psikologjik, të forcojnë ndjenjën e sigurisë dhe të sigurojnë që procesi ligjor të zhvillohet me respekt, etikë dhe profesionalizëm.

1) Siguria [fizike, emocionale dhe psikologjike]

Siguria përbën themelin e çdo ndërveprimi me të mbijetuarin. Profesionistët e drejtësisë kanë përgjegjësinë të krijojnë një mjedis ku i mbijetuari ndihet i mbrojtur, i respektuar dhe emocionalisht i qëndrueshëm.

Kjo përfshin:

- Sigurimin e një hapësire fizike të qetë dhe jo kërcënuese;
- Përdorimin e një gjuhe të respektueshme dhe jo gjyquese;
- Shmangien e toneve, pyetjeve ose praktikave që mund të aktivizojnë frikë ose ndjenja pafuqie;
- Njohjen dhe reagimin e menjëhershëm ndaj shenjave të mbingarkesës emocionale.

Siguria emocionale nuk është privilegj, por kusht etik dhe ligjor për pjesëmarrjen e denjë të të mbijetuarit në proces.

2) Respektimi i dinjitetit dhe autonomisë së të mbijetuarit

Çdo i mbijetuar ka të drejtë të trajtohet me dinjitet të plotë dhe pa paragjykim. Autonomia nënkupton të drejtën për të marrë vendime të informuara mbi pjesëmarrjen në procesin ligjor, ritmin e ndarjes së informacionit dhe pranimin ose refuzimin e opsioneve të ofruara.

Trauma shpesh shoqërohet me humbje të kontrollit dhe autonomisë. Për këtë arsye, çdo proces drejtësie duhet të kontribuojë në rikthimin e ndjenjës së zgjedhjes dhe vetëvendosjes së të mbijetuarit.

Në praktikë, kjo nënkupton:

- Informimin e qartë dhe të kuptueshëm për hapat e procesit ligjor;
- Respektimin e vendimeve të të mbijetuarit për ritmin dhe mënyrën e pjesëmarrjes;
- Mundësinë për të bërë pauza, për të refuzuar përgjigjen në pyetje të caktuara ose për të kërkuar mbështetje;
- Shmangien e çdo forme presioni, nxitimi apo imponimi.

Autonomia e të mbijetuarit forcon besimin në sistem dhe rrit cilësinë e dëshmisë ligjore.

3) Transparenca dhe informimi i qartë

Transparenca është thelbësore për ndërtimin e besimit. Të mbijetuarit duhet të informohen qartë dhe në mënyrë të kuptueshme për:

- Rolin e secilit profesionist;
- Hapat e procesit ligjor;
- Të drejtat dhe detyrimet e tyre;
- Pasojat e mundshme të secilit vendim.

Informacioni duhet të jepet në gjuhë të thjeshtë dhe të përshtatur me gjendjen emocionale të të mbijetuarit, nivelin e shkollimit, duke shmangur terminologjinë e komplikuar ligjore ose komunikimin e ftohtë institucional.

4) Parandalimi i ri-traumatizimit

Një nga synimet kryesore të kësaj qasjeje është minimizimi i rrezikut të ri-traumatizimit. Kjo arrihet përmes:

- Shmangies së përsëritjes së panevojshme të rrëfimeve traumatike;
- Koordinimit ndërmjet institucioneve për të reduktuar intervistat e shumta;
- Përdorimit të pyetjeve të ndjeshme ndaj traumës;
- Respektimit të kufijve emocionalë të të mbijetuarit.

Çdo ndërveprim duhet të vlerësohet edhe për ndikimin e tij emocional, jo vetëm për vlerën procedurale.

5) Konfidencialiteti dhe mbrojtja e privatësisë

Mbrojtja e identitetit dhe e informacionit personal të të mbijetuarve është thelbësore për sigurinë dhe mirëqenien e tyre. Profesionistët duhet të respektojnë standardet ligjore dhe etike të konfidencialitetit dhe të shpjegojnë qartë kufijtë e tij, përfshirë rastet kur ekzistojnë detyrime ligjore për raportim.

Çdo ndarje e informacionit duhet të bëhet vetëm me persona të autorizuar dhe vetëm me pjesëmarrës të nevojshëm për procesin ligjor.

6) Bashkëpunimi dhe konsistenca ndërinstitutionale

Një qasje e ndjeshme ndaj traumës kërkon bashkëpunim të ngushtë dhe konsistencë ndërmjet të gjithë akterëve të përfshirë në procesin e drejtësisë. Mesazhet, procedurat dhe qasjet duhet të jenë të përputhshme për të shmangur konfuzionin, pasigurinë dhe ankthin tek të mbijetuarit.

Koordinimi i rregullt ndërmjet institucioneve ligjore dhe organizatave mbështetëse është thelbësor për një proces të unifikuar dhe efektiv.

2.1 Nga parimet në praktikë: kontakti i parë dhe ndërtimi i besimit me të mbijetuarin

Kontakti i parë ndërmjet profesionistëve dhe të mbijetuarit është një moment kyç që ndikon drejtpërdrejt në gatishmërinë e tij/saj për të bashkëpunuar me sistemin e drejtësisë.

Një ndërveprim ku mungon ndjeshmëria ose që zhvillohet në mënyrë të nxituar në këtë fazë mund të dëmtojë besimin, të rrisë frikën dhe të shkaktojë tërheqje nga procesi ligjor.

Ndërtimi i besimit nuk është një veprim i vetëm, por një proces i vazhdueshëm që duhet të ruhet gjatë gjithë rrugëtimit të drejtësisë.

Tabela 1: Elementet kryesore për ndërtimin e besimit dhe sigurisë

Elementi	Qëllimi	Si zbatohet nga profesionisti
Transparenca	Ul ankthin dhe pasigurinë	Shpjegoni qartë procesin, hapat dhe rolet e secilit aktor
Informimi i vazhdueshëm	Rrit ndjenjën e kontrollit	Njoftoni paraprakisht për çdo fazë ose ndryshim
Pëlqimi i informuar	Respekton autonominë	Kërkoni pëlqim para çdo interviste ose veprimi
Gjuha e kujdesshme	Parandalon ri-traumatizimin	Përdorni gjuhë neutrale, pa fajësim apo dyshim
Ritmi i përshtatur	Respekton kapacitetin emocional	Lejoni pauza dhe përshtatni ritmin sipas nevojës
Konfidencialiteti	Krijon siguri fizike dhe psikologjike	Sqaroni qartë kufijtë e konfidencialitetit
Konsistenca	Forcon besimin	Siguroni vazhdimësi në komunikim dhe qëndrime
Prania mbështetëse	Zvogëlon ndjenjën e izolimit	Tregoni vëmendje aktive dhe empati
Zgjedhja dhe kontrolli	Rikthen fuqizimin	Ofroni alternativa [kohë, vend, shoqëruar]
Respekti kulturor dhe gjinor	Siguron ndjeshmëri kontekstuale	Merrni parasysh normat kulturore dhe identitetin

Shembull i komunikimit hyrës për ndërtimin e besimit



“Faleminderit që jeni këtu sot. Unë jam këtu për t’ju dëgjuar dhe mbështetur në çdo hap të këtij procesi. Ju keni kontroll të plotë mbi atë që ndani dhe mund të bëni pauza apo të ndaloni në çdo moment.

Çdo informacion që ndani do të mbahet konfidencial, përveç rasteve të detyrueshme ligjore që do t’ju shpjegoj me kujdes. Nëse dëshironi, mund të keni dikë mbështetës me vete gjatë procesit.

A keni ndonjë pyetje para se të fillojmë?”

2.2 Shënime praktike për profesionistët

- Vëzhgoni gjuhën e trupit dhe nivelin e rehatisë së të mbijetuarit
- Përshtatni qasjen sipas nevojës dhe ritmit
- Shmangni nxitimin dhe tonin autoritar gjatë komunikimit
- Mos e barazoni heshtjen me mungesë bashkëpunimi
- Lejoni që i mbijetuari të ndihet i sigurt, i respektuar dhe i mbështetur gjatë gjithë ndërveprimit
- Jini të durueshëm dhe empatik, duke dhënë hapësirë për shprehjen e emocioneve dhe mendimeve në mënyrë të lirë
- Mbani sigurt informacionin në çdo hap të procesit
- Bashkëpunoni ngushtë me institucionet dhe organizatat mbështetëse për të siguruar një rrjet mbështetjeje gjithëpërfshirës për të mbijetuarin

3. PËRDORIMI I PYETJEVE TË NDJESHME NDAJ TRAUMËS NË RASTET E DHUNËS SEKSUALE TË LUFTËS

Pyetjet që parashtrohen gjatë intervistimit të rasteve të dhunës seksuale të luftës duhet të formulohen me kujdes të veçantë profesional, duke marrë parasysh ndikimin e traumës në kujtesë, komunikim dhe reagim emocional. Qëllimi është krijimi i një hapësire të sigurt, jo-gjyqese dhe mbështetëse, ku i mbijetuari mund të ndajë përvojën e tij/saj pa presion dhe pa rrezik të ri-traumatizimit.

Tabela në vijim ofron shembuj pyetjesh, qëllimin e tyre dhe udhëzime të informuara nga trauma, të cilat profesionistët mund t'i përdorin dhe përshtatin gjatë intervistave, hetimeve dhe procedurave gjyqësore.

Tabela 2: Udhëzime për pyetje të ndjeshme ndaj traumës

Pyetja	Qëllimi	Udhëzime të informuara nga trauma
“A mund të më tregoni me fjalët tuaja se çfarë ndodhi?”	Lejon rrëfimin e lirë të të mbijetuarit	Përdorni ton të butë; lejoni pauza; shmangni ndërprerjet
“Çfarë ju kujtohet më qartë nga ajo ditë ose periudhë?”	Fokusohet në kujtime më të qarta	Pranoni kujtesën e fragmentuar; shmangni rend kronologjik të detyruar të rrëfimit të ngjarjeve traumatike
“A ishte dikush tjetër i pranishëm?”	Mbledh kontekstin e ngjarjes	Shmangni nënkuptimin e fajit për praninë ose mungesën e personave
“Si u ndjetë në atë moment?”	Eksploron reagimin emocional	Normalizoni emocionet; shmangni interpretimet. Mund të thuhet “Është në rregull të ndihesh nervoz ose i mërzhitur”
“Çfarë po ndodhte përreth jush që ndikoi në mënyrën si reaguat?”	Kupton kontekstin mjedisor	Mos vlerësoni reagimet si ‘të drejta’ apo ‘të gabuara’
“A pati ndonjë veprim që ndërmorët për të mbajtur veten të sigurt?”	Identifikon strategjitë e përballimit	Validoni përpjekjet për mbijetesë dhe vetëmbrojtje. Mos i gjykoni veprimet ose zgjedhjet e të mbijetuarit
“A mund të na tregoni se çfarë e bëri të vështirë ose më të lehtë të flisnit për këtë më herët, të heshtnit ose çfarë ju shtyu të flisnit për ngjarjen tani?”	Eksploron vonesat në raportim	Tregoni empati; shmangni fajësimin
“A ndikoi ndonjë faktor në vendimin tuaj për të kërkuar ndihmë ose për të raportuar më vonë?”	Thekson pavarësinë e të mbijetuarit	Pranoni çdo përgjigje pa gjykim

“Si ishte mjedisi ku ndodhi ngjarja?”	Mbledh kontekstin fizik	Përdorni gjuhë neutrale dhe përshkuese
“A pati persona ose rrethana që ndikuan në atë që mund të bënit ose të thoshit?”	Sqarojnë kufizimet dhe kërcënimet	Shmangni pyetjet fajësuese
“Çfarë ndodhi menjëherë pas kësaj?”	Kupton pasojat e menjëhershme	Pranoni kujtime të fragmentuara
“A kishit dikë që mund t’i besonit ose t’i drejtoheshit?”	Eksploron sistemet mbështetëse	Vlerësoni praninë ose mungesën e mbështetjes
“Çfarë lloj mbështetjeje ishte e dobishme ose mungonte?”	Identifikon nevojat	Respektoni zgjedhjet e të mbijetuarit
“A ka diçka tjetër që ju kujtohet tani?”	Lejon zbulime shtesë	Sigurori që ndarja mund të bëhet edhe më vonë
“Është në rregull nëse nuk i mbani mend të gjitha detajet – çfarë ju kujtohet më qartë?”	Ul presionin	Normalizoni kujtesën e pjesshme
“Si e përballuat atë që ndodhi më pas?”	Identifikon reziliencën	Validoni strategjitë e përballimit
“A ka gjëra që ju ndihmuan të ndiheni më të sigurt ose të rifitoni kontrollin?”	Identifikon faktorë mbrojtës	Inkurajoni autonominë dhe vetë-efikasitetin

3.1 Shënime për profesionistët

- Pyetjet duhet të përshtaten sipas gjendjes emocionale dhe nevojave të të mbijetuarit.
- Renditja e pyetjeve nuk është e detyrueshme; procesi duhet të ndjekë ritmin e të mbijetuarit.
- Çdo intervistë duhet të shoqërohet me mundësi pushimi dhe ndërhyrje mbështetëse sipas nevojës.
- Prioriteti kryesor mbetet siguria, mirëqenia dhe dinjiteti i të mbijetuarit.

4. TEKNIKAT E QETËSIMIT DHE TOKËZIMIT (MINDFULNESS & GROUNDING) NË PROCESIN E DREJTËSISË ME QASJE TË NDJESHME NDAJ TRAUMËS

Gjatë intervistave, hetimeve dhe procedurave gjyqësore, të mbijetuarit e dhunës seksuale të lidhur me konfliktin mund të përjetojnë rikthim të kujtimeve traumatike, ankth të lartë, mpirje emocionale ose humbje të ndjenjës së kontrollit. Teknikat e vëmendjes dhe tokëzimit shërbejnë për të ndihmuar të mbijetuarin të qëndrojë i lidhur me momentin aktual, të jenë “këtu dhe tani” të rregullojë emocionet dhe të rifitojë ndjenjën e sigurisë gjatë procesit.

Këto teknika nuk zëvendësojnë ndërhyrjen terapeutike, por ofrojnë mbështetje të domosdoshme që profesionistët mund t'i përdorin për të parandaluar ri-traumatizimin dhe për të ruajtur mirëqenien e të mbijetuarit.

Tabela 3: Teknikat e vëmendjes dhe tokëzimit për profesionistët

Teknika	Qëllimi	Si zbatohet nga profesionisti
Frymëmarrja e thellë dhe e ngadalhtë	Ul ankthin dhe rregullon sistemin nervor	Ftojini të mbijetuarin të marrë frymë ngadalë (4–6 sekonda) pa e detyruar
Orientimi në momentin aktual	Rikthen vëmendjen te “këtu dhe tani”	Kërkoni të përmenden 3–5 objekte që shihen në dhomë
Tokëzimi përmes shqisave	Zvogëlon disociimin	Pyesni çfarë dëgjon, prek ose ndien fizikisht
Objekti i sigurisë	Krijon ndjenjë stabiliteti	Ofroni një objekt të vogël (p.sh. laps, gur i lëmuar) për fokus shqisor
Vendosja e këmbëve në tokë	Forcon ndjesinë e kontrollit trupor	Udhëzoni të mbijetuarin të shtypë këmbët në dysheme
Pushime të planifikuara	Parandalon mbingarkesën emocionale	Sugjeroni pushime pa pritur shenja ekstreme shqetësimi
Normalizimi i reagimeve	Zvogëlon ndjenjën e turpit	Sqaroni se reagimet janë përgjigje normale ndaj traumës
Pyetje për sigurinë aktuale	Rikthen ndjenjën e mbrojtjes	Pyesni: “A ndiheni i/e sigurt këtu, tani?”
Zgjedhja dhe kontrolli	Forcon autonominë	Jepni mundësi zgjedhjeje (pauzë, vazhdim, ndalim)
Mbyllja e qetë e seancës	Stabilizon gjendjen emocionale	Përfundoni me ushtrim të lehtë tokëzimi

4.1 Ushtrime praktike

Ushtrimi i Frymëmarrjes 4-7-8

- ✓ Merr frymë ngadalë përmes hundës për 4 sekonda
- ✓ Mbaj frymën për 7 sekonda
- ✓ Nxjerr frymën ngadalë dhe butësisht përmes gojës për 8 sekonda
- ✓ Përsërit 3-4 herë



Qëllimi: Redukton tensionin fiziologjik dhe promovon qetësinë.

Ushtrimi i Tokëzimit Shqisor 5-4-3-2-1

- ✓ 5: Përmend 5 gjëra që sheh
- ✓ 4: Përmend 4 gjëra që mund t'i prekësh
- ✓ 3: Përmend 3 gjëra që dëgjon
- ✓ 2: Përmend 2 gjëra që nuhat
- ✓ 1: Përmend 1 gjë që shijon



Qëllimi: Ndhmon të ktheni vëmendjen te momenti i tanishëm dhe ul ndarjen nga realiteti.

Vizualizimi i vendit të sigurt

- ✓ Fto të mbijetuarin të imagjinojë një vend të sigurt ose ngushëllues (real ose i imagjinuar)
- ✓ Inkurajo përshkrimin e pamjeve, tingujve, aromave dhe shijeve
- ✓ Kujtoji të mbijetuarit se mund të "kthehet" në këtë vend sa herë që ndjen mbingarkesë emocionale



Qëllimi: Krijon një strehë mendore për të reduktuar ankthin dhe reagimet ndaj traumës.

Teknika e thjeshtë e tokëzimit

- ✓ Kërko nga të mbijetuarit të vendosin të dy këmbët fort mbi tokë dhe të shtypin duart butësisht së bashku
- ✓ Inkurajo që të vëzhgojë ndjesinë e kontaktit dhe të përqendrohet në momentin e tanishëm



Qëllimi: Ndhmon të mbijetuarit të rikthehen në të tashmen dhe të rimarrin ndjenjën e kontrollit.

4.2 Parime udhëzuese për përdorimin e teknikave

- Teknikat përdoren vetëm me pëlqimin e të mbijetuarit;
- Ofroni teknikat para intervistave, përgatitjes për gjyq ose kur shfaqen shenja të stresit;
- Demonstroni ose udhëhiqni të mbijetuarin ngadalë dhe me qetësi gjatë ushtrimit;
- Respektoni zgjedhjen e të mbijetuarit; mos e detyroni të përdorë teknikat;
- Kombinoni teknikat nëse është e nevojshme, p.sh. tokëzimi plus vizualizimi i vendit të sigurt.



5. KËSHILLA PËR KOMUNIKIM TË PËRQENDRUAR TEK I MBIJETUARI

Komunikimi efektiv është thelbësor për krijimin e një mjedisi të sigurt dhe mbështetjen e autonomisë së të mbijetuarit. Profesionistët duhet të adoptojnë një qasje të qetë, respektuese dhe të ndjeshme ndaj traumës në të gjitha ndërveprimet.

5.1 Çfarë duhet të bëni [Do's]:

- ✓ Përdorni gjuhë të qetë dhe respektuese në çdo moment.
- ✓ Lejoni heshtjen; mos e shtyni të mbijetuarin të flasë
- ✓ Normalizoni reagimet emocionale:

“Është normale nëse ndiheni të shqetësuar, të trishtuar ose të pasigurt.”

➤ Përsëritni sigurinë kyçe:

“Ju jeni të sigurtë ketu , ju keni kontroll mbi atë që ndani sot.”

- ✓ Përdorni dëgjim aktiv: tundje koke, nxitje të buta dhe konfirmime verbale
- ✓ Kontrolloni te kuptuarit: përsëritni ose riformuloni pyetjet nëse është e nevojshme për të shmangur konfuzionin

5.2 Çfarë të mos bëni [Don'ts]:

- ✓ Mos ushtroni presion te të mbijetuarit për detaje që nuk janë gati të ndajnë
- ✓ Mos përdorni termat ligjorë ose teknike pa shpjegim
- ✓ Mos vendosni në dyshim besueshmërinë bazuar në kujtime të fragmentuara ose të vonuara
- ✓ Mos e barazoni qetësinë emocionale me sinqeritetin ose stresin emocional me paaftësinë për t'u besuar
- ✓ Shmangni ndërprerjet ose korrigjimin e të mbijetuarit pa nevojë
- ✓ Mos minimizoni ose injoroni ndjenjat dhe përvojat e të mbijetuarit

5.3 Këshilla praktike për profesionistët:

- ✓ Përdorni pyetje të hapura dhe shmangni pyetjet që drejtojnë përgjigjen.
- ✓ Keni durim; lejoni të mbijetuarit të përcaktojnë ritmin.
- ✓ Vëzhgoni shenjat jo-verbale; ato mund të tregojnë stres ose pakënaqësi.
- ✓ Nxitni autonominë duke ofruar zgjedhje dhe kontroll gjatë ndërveprimeve.
- ✓ Kombinoni strategjitë e komunikimit me teknikat e tokëzimit dhe teknikat e qetësimin (mindfulness) sipas nevojës.

6. INTERVISTIMI I NDJESHËM NDAJ TRAUMËS

Intervistimi i ndjeshëm ndaj traumës është një proces i kujdesshëm dhe i strukturuar, i cili synon të ndihmojë të mbijetuarit të ndajnë informacion në një mjedis të sigurt dhe mbështetës, duke minimizuar rrezikun e ri-traumatizimit. Profesionistët duhet të ndjekin praktika fleksibile dhe të përshtatura, të cilat vendosin në qendër të tyre sigurinë, autonominë dhe mirëqenien psikologjike të të mbijetuarit gjatë gjithë procesit

6.1 Përgatitja për intervistën

- **Bashkëpunimi:** Hetuesit, prokurorët, psikologët dhe përfaqësuesit e organizatave joqeveritare duhet të përgatitin intervistën së bashku, për të siguruar koordinim dhe një qasje të integruar. Gjyqtarët mund të sigurojnë praninë e psikologëve gjatë marrjes në pyetje.
- **Mjedisi:** Zgjidhet një hapësirë e sigurt, e qetë, me vendqëndrim të rehatshëm dhe me shpërqendrim minimale, që ofron ndjesinë e sigurisë dhe privatësisë.
- **Koha:** Sigurohet kohë e mjaftueshme për intervistën, shmanget nxitimi, dhe planifikohen pushime sipas nevojës.
- **Përgatitja e të mbijetuarit:** Para fillimit të intervistës, shpjegohet qëllimi, hapat e procesit dhe të drejtat e të mbijetuarit në mënyrë të qartë dhe të kuptueshme.

6.2 Gjatë intervistës

➤ Strategjitë e pyetjeve:

- ✓ Përdorni pyetje të hapura dhe neutrale që i japin mundësi të mbijetuarit të flasë në mënyrën e vet
- ✓ Mos i bëni pyetje të njëjta shumë herë; lejoni që i mbijetuari të vendos ritmin dhe sa dëshiron të ndajë nga përjetimi
- ✓ Pranoni kujtimet e ndara në pjesë dhe mos kërkoni detaje që nuk i ka, pasi trauma ndikon në kujtesë

➤ Monitorimi i stresit:

- ✓ Vëzhgohen shenjat e disociacionit, hiper-vigjilencës apo tërheqjes emocionale
- ✓ Ofron teknika tokëzimi apo përdor vendin e sigurt sipas nevojës

➤ Strategjitë e pushimeve dhe ndalesave:

- ✓ Planifikohen pushime të shkurtra për të ndihmuar në menaxhimin e stresit
- ✓ Nxitën lëvizjet e lehta, si shtrirje ose ecje, kur rritet tensioni
- ✓ Theksohet se ndalimi i intervistës nuk ndikon në besueshmërinë ose procesin ligjor

6.3 Përfundimi i intervistës

- **Rikthimi i qetësisë:** Përdoren teknika të tokëzimit dhe frymëmarrjes për të ndihmuar stabilizimin emocional.
- **Përmbledhja:** Përmbledhet informacioni i ndarë me kujdes, duke siguruar që i mbijetuarit ndjehet i dëgjuar dhe i respektuar.
- **Informimi për hapat e mëtejshëm:** Shpjegohen në mënyrë transparente hapat që do të ndiqen në procesin ligjor, dhe jepen mundësi për pyetje.
- **Sigurimi i mbështetjes:** Ofrohen rekomandime për burime mbështetëse dhe sigurohet qasje e vazhdueshme në to.

6.4 Lista kontrolluese: shembull për intervistën

Hapi	Veprimi	Shënime
Mjedisi	Hapësirë e sigurt, vendqëndrim i rehatshëm ku nuk ka shpërqendrim	Kontrolloni dritën, temperaturën, zhurmën
Para intervistës	Shpjegoni procesin, të drejtat, konfidencialitetin dhe opsionet e mbështetjes	Përdorni gjuhë të kuptueshme për të mbijetuarin
Pyetja	Pyetje të hapura, të ndjeshme dhe neutrale	Vlerësoni kujtimet e fragmentuara ose të vonuara
Menaxhimi i Stresit	Teknikat e tokëzimit, frymëmarrjes, vendi i sigurt	Ofroni pushime ose ndalesa sipas nevojës
Dokumentimi	Regjistrim i saktë dhe pa gjykim i përgjigjeve	Shmangni supozimet ose interpretimet personale
Pas intervistës	Refektimi i të mbijetuarit për procesin, ofrimi i burimeve mbështetëse	Planifikoni mbështetje nëse është e nevojshme

6.5 Shënime për profesionistët

- ✓ Mbani një qasje të qetë dhe të durueshme gjatë gjithë procesit të intervistimit.
- ✓ Vendosni gjithmonë në prioritet zgjedhjen dhe kontrollin e të mbijetuarit mbi atë që ndan dhe si ndan.
- ✓ Koordinoni ngushtë me psikologët e organizatave për udhëzim dhe rishikim të vazhdueshëm të praktikave.
- ✓ Regjistroni informacionin faktik me kujdes dhe profesionalizëm, duke shmangur gjykimet emocionale apo interpretimet subjektive.

Në këtë mënyrë, intervistimi i ndjeshëm ndaj traumës ofron një proces ligjor të drejtë dhe human, që mbështet të mbijetuarin dhe kontribuon në arritjen e drejtësisë me respekt dhe kujdes ndaj përvojës së tij/saj.

7. PËRGATITJA PARA PROCESIT GJYQËSOR

Përgatitja e të mbijetuarve para procesit gjyqësor është një hap thelbësor për të minimizuar stresin dhe për të rritur ndjenjën e sigurisë dhe kontrollit gjatë përbaljes me sistemin e drejtësisë. Kjo përfshin trajnime praktike, njohje me procedurat dhe mbështetje të vazhdueshme emocionale.

7.1 Udhëzime për përgatitje

- **Organizoni seanca praktike** në një ambient të sigurt ku të mbijetuarit të njihen me procedurat gjyqësore dhe me dinamikën e pyetjeve dhe përgjigjeve
- Përqendrohuni në përdorimin e **pyetjeve të hapura** dhe inkurajoni përgjigje të lira dhe reflektuese
- Mbani seancat **të shkurtra**, me pushime të planifikuara dhe ushtrime tokëzimi për të menaxhuar ankthin dhe stresin
- Theksoni vazhdimisht se qëllimi nuk është testimi apo gjykimi, por **njohja me procedurat ligjore**

7.2 Opsionet për dëshminë

- Shpjegoni në mënyrë të qartë opsionet për dhënjen e dëshmisë që janë në dispozicion për të mbijetuarin, si p.sh.:
 - Dëshmia përmes dhomës së sigurt me **video-lidhje**
 - Seancat me **dyer të mbyllura**
- Sigurohuni që i mbijetuar të ketë mundësi zgjedhjeje të lirë dhe të ndjehet i/e fuqizuar nga këto opsione

7.3 Shpjegimi i procedurave gjyqësore në gjuhë të kuptueshme

- Përshkruani në mënyrë të thjeshtë se kush do të jetë i pranishëm gjatë gjykimit, çfarë pyetjesh mund të bëhen dhe si zhvillohet procesi
- Sqaroni termat ligjorë në një gjuhë të pranueshme dhe të kuptueshme për të mbijetuarin
- Theksoni të drejtat e të mbijetuarit, kontrollin mbi ndarjen e informacionit dhe masat e konfidencialitetit që mbrojnë privatësinë e tyre

7.4 Menaxhimi i stresit gjatë pyetjeve sfiduese

- I mësoni të mbijetuarit teknika të tokëzimit dhe frymëmarrjes që mund të përdoren gjatë gjyqit për të menaxhuar ankthin
- Ndihmoni që të përqendrohet vetëm te një pyetje në një kohë për të mos u ndjerë i mbingarkuar me shumë informacion njëherësh
- Kujtojeni vazhdimisht të mbijetuarit se reagimet emocionale janë normale dhe nuk kanë ndikim në besueshmërinë e dëshmisë së tyre

7.5 Lista e kontrolluese: shembull për përgatitjen për proces gjyqësor

Hapi	Veprimi	Shënime
Orientimi	Shpjegoni strukturën e gjykatës, rolet e pjesëmarrësve dhe hapat kryesorë të procedurës gjyqësore	Përdorni gjuhë të qartë dhe të kuptueshme
Seanca përgaditore	Përgaditje rreth pyetjeve dhe sfidave në proces	Mbani seancat të shkurtra; ndaloni në rast stresi
Opsionet e dëshmisë	Shpjegoni dhomën e sigurt video-lidhjen, ekranet mbrojtëse, seancat me dyer të mbyllura	Lejoni të mbijetuarin të zgjedhë opsionin më të përshtatshëm
Menaxhimi i stresit	Përdorni teknikat e tokëzimit, frymëmarrjes dhe vendin e sigurt	Praktikoni përdorimin e tyre gjatë simulimit
Mbështetje emocionale	Caktoni një person mbështetës (psikologu)	Monitoroni nivelin e rehatisë dhe besimit
Ndjekja pas gjyqit	Ofroni kontakte për këshillim dhe mbështetje	Sigurohuni që i mbijetuar të njohë opsionet e mbështetjes

7.6 Shënime për profesionistët

- Mbani një **ton mbështetës dhe të qetë** gjatë gjithë fazës së përgatitjes.
- Theksoni dhe respektoni gjithmonë **autonominë dhe zgjedhjet** e të mbijetuarit.
- Monitoroni vazhdimisht nivelet e stresit dhe ofroni teknika tokëzimi ose pushime sipas nevojës.
- Koordinoni ngushtë me ekipin ligjor dhe përfaqësuesit e organizatave për të siguruar **mesazhe të qëndrueshme dhe të unifikuar** në mbështetje të të mbijetuarit.

8. Mbështetja e të mbijetuarit gjatë procesit gjyqësor

Mbështetja e vazhdueshme gjatë procesit gjyqësor është thelbësore për të ndihmuar të mbijetuarin të menaxhojë ankthin, të ruajë fokusin dhe të ndjehet i mbrojtur gjatë dëshmisë. Profesionistët duhet të krijojnë një ambient të sigurt dhe mbështetës, duke respektuar ritmin dhe nevojat e të mbijetuarit gjatë gjithë kohës.

8.1 Lista kontrolluese për mbështetjen gjatë procesit gjyqësor

Hapi	Veprimi	Shënime
Informimi	Shpjegoni rolet e pjesëmarrësve dhe procedurat e gjyqit	Përdorni gjuhë të thjeshtë dhe të kuptueshme
Menaxhimi i Ankthit	Mësoni teknika tokëzimi dhe frymëmarrjeje për përdorim gjatë gjyqit	Praktikoni teknikat para dhe gjatë seancës
Ritmi i Pyetjeve	Lejoni që pyetjet të bëhen në ritmin e të mbijetuarit	Ndalo nëse shfaqen shenja të stresit ose ankthi
Pushimet	Planifikoni pushime të shkurtra në mënyrë të rregullt	Shmangni lodhjen emocionale dhe fizikë
Mbështetje Emocionale	Siguroni praninë e një personi mbështetës ose psikologu	Koordinoni paraprakisht me ekipin mbështetës
Autonomia	Kujtojini të mbijetuarit se kanë kontroll mbi atë që ndajnë	Respekttoni çdo vendim dhe kufizim që vendosin

8.2 Shënime për profesionistët gjatë procesit gjyqësor

- **Krijoni një mjedis mbështetës:** Siguroni që i mbijetuarit të ndjehet i dëgjuar, i respektuar dhe jo nën presion.
- **Përdorni gjuhë të thjeshtë dhe jini empatik:** Gjatë komunikimit, mbani ton të butë dhe mbështetës.
- **Monitoroni shenjat e stresit:** Vëzhgoni gjuhën e trupit dhe shenjat jo-verbale për të identifikuar ankthin ose disocimin.
- **Fleksibiliteti:** Jini të gatshëm të ndërprisni pyetjet ose të bëni pushime kur të jetë e nevojshme.
- **Përqendrohuni në një pyetje në një kohë:** Kjo ndihmon të mbijetuarin të ruajë fokusin dhe të mos ndihet i mbingarkuar.
- **Siguroni informacion të qartë:** Përsëritni ose shpjegoni në mënyrë të thjeshtë çdo paqartësi lidhur me pyetjet ose procesin.
- **Koordinim i ekipit:** Mbani kontakt të vazhdueshëm me ekipin ligjor dhe psikologjik për të siguruar mbështetje gjithëpërfshirëse.
- **Kujdes ndaj vetes:** Profesionistët duhet të jenë të vetëdijshëm për nevojën e tyre për mbështetje dhe reflektim për të shmangur djegien profesionale.

9. MBËSHTETJA PAS PROCESIT GJYQËSOR DHE PËREKUJDESJANDAJ TË MBIJETUARIT

Mbështetja që i ofrohet të mbijetuarve pas përfundimit të procedurave gjyqësore është thelbësore për mirëqenien e tyre të vazhdueshme. Kjo mbështetje duhet të jetë holistike, e ndjeshme ndaj traumës dhe e përshtatur me nevojat individuale të secilit të mbijetuar.

Qëllimi është të ndihmohet i mbijetuar të përpunojë përvojën, të rigjejë stabilitetin emocional dhe të rifillojë gradualisht jetën e përditshme në mënyrë të fuqizuar dhe të mbrojtur.

9.1 Lista kontrolluese për përkujdesjen ndaj të mbijetuarit pas procesit gjyqësorë

Hapi	Veprimi	Shënime
Këshillimi	Ofroni terapi individuale ose grupore	Përshtatni terapitë sipas nevojave dhe ritmit të të mbijetuarit
Riintegrimi	Ofroni udhëzime për rikthim në shkollë, punë, komunitet	Merrni parasysh sfidat specifike dhe mbështetjen sociale
Mbështetje nga kolegët	Lidheni me rrjete mbështetëse dhe grupe të mbijetuarve	Sigurooni respektimin e konfidencialitetit dhe dëshirën e tyre
Reflektime [Feedback]	Mbledhni reflektime [feedback] nëpërmjet intervistave ose anketave	Përdorni për përmirësimin e shërbimeve dhe procedurave
Reflektim profesional për profesionistët e kyçur në proces	Organizoni takime reflektuese me ekipin	Përfshini aspektet emocionale, profesionale dhe procedurale
Praktikat e reziliencës për profesionistët e kyçur në proces	Nxitni kujdesin ndaj vetes dhe mbështetje mes stafit	Monitoroni shenjat e lodhjes emocionale dhe stresit

9.2 Shënime për profesionistët

- **Përkujdesja proaktive:** Përkujdesja ndaj të mbijetuarin pas procesit, por respektoni gjithmonë autonominë dhe ritmin e tyre. Mos i detyroni të ndajnë më shumë sesa janë gati.
- **Informim i qartë:** Siguroni që i mbijetuarit të jenë të informuar për të gjitha opsionet e mbështetjes dhe se si mund t'i qasën burimeve ndihmëse në mënyrë të lehtë dhe konfidenciale.
- **Reflektime [Feedback] dhe përmirësim:** Përdorni rregullisht reflektimet e mbledhura për të rregulluar dhe përmirësuar shërbimet, duke e bërë procesin më të ndjeshëm dhe efektiv ndaj nevojave të tyre.
- **Kujdes ndaj vetes së stafit:** Punonjësit që punojnë me raste të traumës duhet të praktikojnë kujdes ndaj vetes për të shmangur sindromën e “burnout”., apo djegien profesionale. Trajnimet e vazhdueshme dhe mbështetja kolegjiale janë të domosdoshme.
- **Puna në ekip:** Koordinimi i vazhdueshëm mes psikologëve, punonjësve socialë, juristëve dhe stafit mbështetës siguron një qasje gjithëpërfshirëse dhe efektive për të mbijetuarin.

10. Përfundimi

Zbatimi i qasjes së ndjeshme ndaj traumës në drejtësi për të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, përfaqëson një domosdoshmëri thelbësore për garantimin e drejtësisë humane, efektive dhe të qëndrueshme. Ky Udhëzues praktik, i bazuar në parimet kryesore të sigurisë, respektit ndaj dinjitetit dhe autonomisë, transparencës, konfidencialitetit dhe bashkëpunimit ndërinstytucional, ofron një kornizë të integruar dhe të aplikueshme për profesionistët që ndërveprojnë me të mbijetuarit gjatë gjithë procesit ligjor.

Njohja e ndikimeve të thella psikologjike dhe emocionale të traumës në kujtesë, komunikim dhe reagimet e të mbijetuarve është baza për përshtatjen e teknikave të intervistimit dhe menaxhimit të stresit, duke reduktuar kështu rrezikun e ri-traumatizimit. Përmes përdorimit të pyetjeve të ndjeshme ndaj traumës dhe teknikave të vëmendjes dhe tokëzimit, profesionistët mund të krijojnë një hapësirë të sigurt dhe mbështetëse ku të mbijetuarit ndihen të dëgjuar, të respektuar dhe të fuqizuar për të marrë pjesë aktivisht në procesin e drejtësisë.

Përveç rëndësisë së përmbushjes së nevojave emocionale dhe psikologjike të të mbijetuarve, ky udhëzues thekson rëndësinë e një koordinimi të mirë ndërmjet institucioneve ligjore dhe organizatave mbështetëse, për të siguruar një trajtim të unifikuar dhe të qëndrueshëm. Kjo qasje e integruar jo vetëm që minimizon trauma shtesë, por rrit edhe efektivitetin dhe legjitimitetin e përgjithshëm të sistemit ligjor.

Duke integruar në praktikën profesionale këto parime dhe mjete të avancuara, profesionistët kontribuojnë drejtpërdrejt në ndërtimin e një sistemi drejtësie ku të mbijetuarit e dhunës seksuale të luftës gjejnë mbrojtjen, drejtësinë dhe fuqizimin që u takon, duke iu rikthyer kontrollin mbi jetën dhe dinjitetin e tyre. Ky Udhëzues është një thirrje për angazhim të vazhdueshëm dhe reflektim profesional, duke kujtuar se çdo ndërveprim, çdo fjalë dhe çdo vendim ka ndikim thelbësor në rrugëtimin e shërimit dhe drejtësisë për të mbijetuarit.

Siç tha një e mbijetuar që kërkoi drejtësi dhe përjetoi triumfin:

“Sot po marr frymë ndryshe. Sot edhe qiellin po e shoh ndryshe.”

Ky citat përmbledh fuqinë e drejtësisë dhe shërimit: çdo veprim i ndërmarrë me ndjeshmëri dhe respekt ndaj traumës mund të rikthejë shpresën, dinjitetin dhe kontrollin mbi jetën e të mbijetuarit.



Trauma-Informed Approach in the Justice System in Cases of Sexual Violence During the War in Kosovo

Practical guide

February 2026
KRCT

This guideline has been developed by the Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims (KRCT) through a working group composed of:

1. Dr. Feride Rushiti – Executive Director, KRCT
2. Selvi Izeti Çarkaxhiu – Clinical Psychologist, KRCT
3. Fatmire Haliti – Lawyer, KRCT

The Practical Guideline for Trauma-Sensitive Approaches in the Justice System in Cases of Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo was prepared within the framework of the project “Amplifying Voices - For a culture of Recognition and Reconciliation in South East Europe - Phase 2”, implemented with the support of *medica mondiale e.V.* and Engagement Global, funded by the German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ).

The content of this publication is the sole responsibility of the Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims (KRCT) and does not necessarily reflect the views or positions of *medica mondiale e.V.*, Engagement Global, or BMZ.

© 2026. All rights reserved by KRCT. Unauthorized copying, reproduction, or publication, whether in original or modified form, in any manner, is strictly prohibited without prior permission from KRCT.

Contact: KRCT

Str. Hamëz Jashari 16b/2, 10000 Prishtinë, Kosovo

Tel: +383 [0] 38 243 707

Email: info@krct.org

Website: www.krct.org

TABLE OF CONTENTS

Introduction	5
Purpose of the Guideline	6
Who Should Use This Guideline?	7
1. Conceptual Framework of Trauma-Sensitive Approaches in Justice	9
1.1 Trauma and Its Impact on the Justice Process	9
1.2 Importance of Sensitivity in Legal Proceedings	10
2. Core Principles of Trauma-Sensitive Approaches in Justice	11
2.1 From Principles to Practice: First Contact and Building Trust with the Survivor	13
Table 1: Key Elements for Building Trust and Safety	13
2.2 Practical Notes for Professionals	14
3. Using Trauma-Sensitive Questions in Cases of sexual violence during the war in Kosovo	15
Table 2: Guidelines for Trauma-Sensitive Questioning	15
3.1 Notes for Professionals	16
4. Mindfulness and Grounding Techniques in Trauma-Sensitive Justice Processes	17
Table 3: Mindfulness and Grounding Techniques for Professionals	17
4.1 Practical Exercises	18
4.2 Guiding Principles for Applying the Techniques	19
5. Tips for Survivor-Centered Communication	20
5.1 Do's	20
5.2 Don'ts	20
5.3 Practical Advice for Professionals	20
6. Trauma-Sensitive Interviewing	21
6.1 Preparing for the Interview	21
6.2 During the Interview	21
6.3 Concluding the Interview	22
6.4 Checklist: Sample Interview	22
6.5 Notes for Professionals	22

7. Preparation Before the Court Process	23
7.1 Preparation Guidelines	23
7.2 Options for Testimony	23
7.3 Explaining Court Procedures in Understandable Language	23
7.4 Managing Stress During Challenging Questions	24
7.5 Checklist: Sample Court Preparation	24
7.6 Notes for Professionals	24
8. Supporting the Survivor During the Court Process	25
8.1 Checklist for Support During Court Proceedings	25
8.2 Notes for Professionals During Court Proceedings	25
9. Post-Court Support and Follow-Up with the Survivor	26
9.1 Checklist for Post-Court Follow-Up	26
9.2 Notes for Professionals	26
10. Conclusion	27

Introduction

The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims (KRCT), is a non-governmental organization established in 1999, specializing in the rehabilitation, protection, and empowerment of survivors of torture and sexual violence during the war in Kosovo. Through an integrated approach combining psychological, social, medical, and legal support, KRCT has contributed to the development of a survivor-centered and trauma-informed justice model.

To enhance access to justice, KRCT has developed a range of professional and guidance instruments, including the Protocol on Identification, Investigation and Treatment of Sexual Violence Cases During the War in Kosovo, the Manual for Safe and Trauma-Sensitive Access to Justice, and the Practical Guideline for the Use of the Safe Room. These documents provide a foundation for strengthening institutional practices and building the capacities of justice actors and support professionals.

This Guideline complements this professional infrastructure by particularly enriching the **Manual for Safe and Trauma-Sensitive Access to Justice** with practical examples, concrete guidance, and applicable standards for handling cases of sexual violence during the war in Kosovo.

Access to justice for survivors of sexual violence during the war goes beyond formal legal procedures; it represents a deeply human process that directly affects their dignity, well-being, and empowerment. For many survivors, justice means not only holding perpetrators accountable but also acknowledging their experiences, restoring control over their lives, and reaffirming their dignity.

Sexual violence, especially in the context of conflict, constitutes a serious violation of human rights and has long-term psychological, emotional, social, and physical consequences for survivors. For many, seeking justice represents a critical step toward restoring dignity, autonomy, and a sense of control over their lives. However, this process often carries the risk of re-traumatization, particularly when the justice system is not designed or implemented in a trauma-sensitive manner.

Engaging with legal procedures, interviews, questioning, and court hearings can trigger traumatic memories and evoke feelings of fear, shame, guilt, or helplessness, making the justice process emotionally challenging for survivors. Without a trauma-sensitive approach, justice risks becoming a source of further psychological harm rather than a tool of empowerment.

In recent years, several judicial proceedings addressing sexual violence during the war in Kosovo have taken place, marking significant steps toward accountability. By the end of 2025, approximately **12 indictments** for conflict-related sexual violence had been filed, while around 100 cases remained under investigation. During the same period, **four trials were completed**, resulting in a total of **58 years of imprisonment** for four convicted individuals.

The case against **Zoran Vukotić** concluded with a **final verdict**, sentencing him to **13 years in prison**, confirmed at all judicial levels. **Zhivojin Nesić** was sentenced to **15 years in prison** and is currently serving his sentence. **Ivica Rajković** and **Dragan Denić** were each sentenced to **15 years in prison**, although their trials were held **in absentia**. In another case against **Zoran Vukotić**, the court issued an acquittal on the charge of sexual violence. The three most recent cases concluded at the first instance and are currently under appeal.

All adjudicated cases were prepared and supported by KRCT, which provided psychological, legal, and professional support to survivors before, during, and after court proceedings. **Experience from these cases demonstrates that trauma-sensitive approaches, ongoing psychological support, and close coordination among justice actors are essential to ensure a dignified process, prevent re-traumatization, and secure credible and reliable testimony.**

In all cases of wartime sexual violence in Kosovo, survivors are key witnesses and, in many instances, the only witnesses. Therefore, treating them with sensitivity, respect, and professionalism is crucial not only for their well-being but also for the success of criminal proceedings and the realization of justice.

This Guideline was developed to address the need for trauma-sensitive approaches for survivors of wartime sexual violence, providing principles, practical guidance, and concrete techniques for professionals. Its aim is to ensure that legal processes contribute to the protection, respect, and empowerment of survivors, rather than their re-traumatization.

| Purpose of the Guideline

The primary purpose of this Guideline is to promote a comprehensive and coordinated approach to justice, placing the dignity, safety, and autonomy of survivors of wartime sexual violence in Kosovo at the center. Building on **the Manual for Safe and Trauma-Sensitive Access to Justice**, this Guideline complements it with practical directions and concrete examples for the effective implementation of trauma-sensitive approaches in daily professional practice.

Specifically, the Guideline aims to:

- Provide practical guidance and techniques for safe, ethical, and professional interaction with survivors.
- Reduce the risk of re-traumatization during legal and institutional procedures.
- Strengthen trauma-sensitive communication between professionals and survivors.
- Improve cooperation and coordination among different justice system actors.
- Contribute to the development of a more humane, fair, and effective legal process.

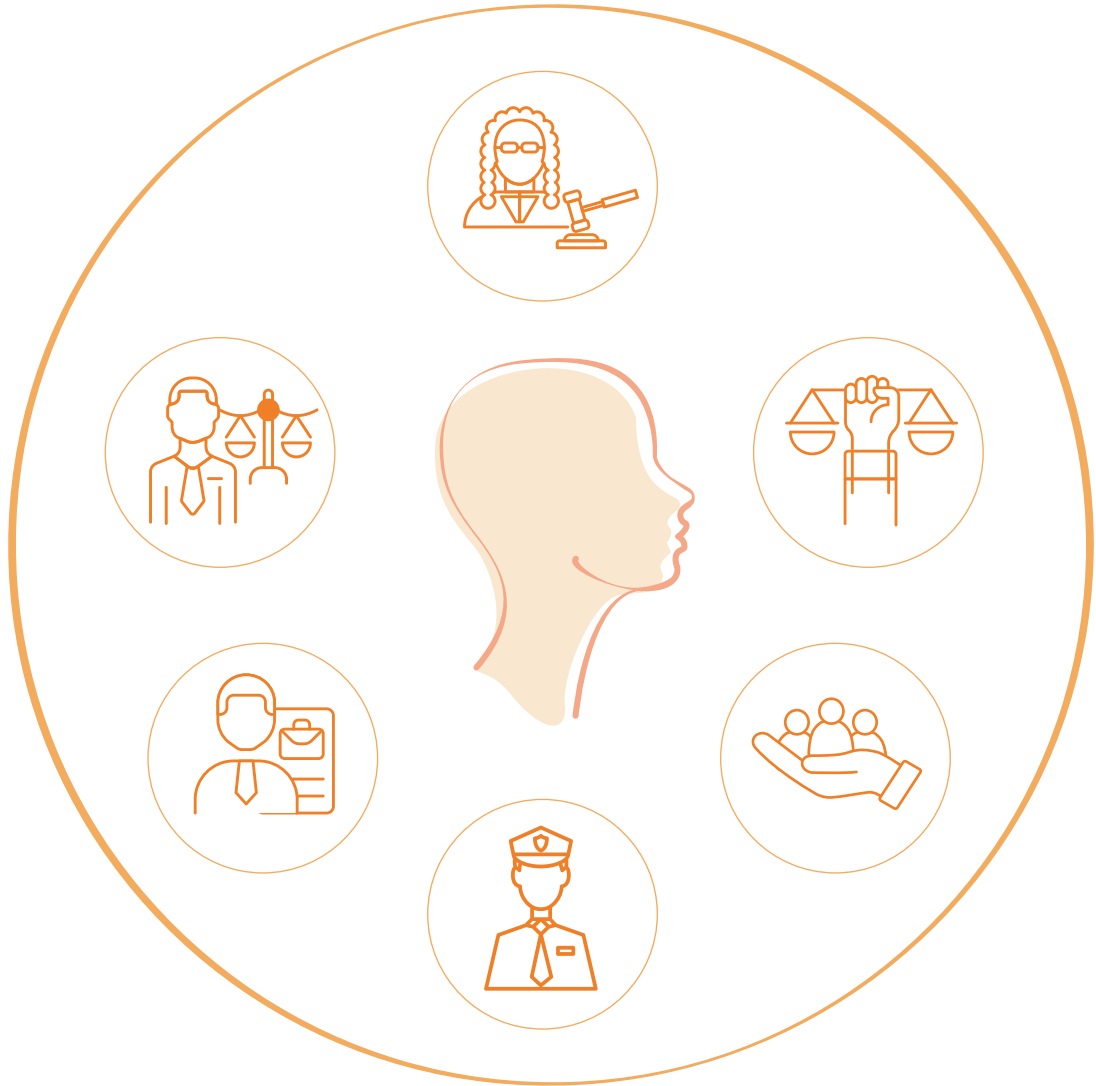
Through the application of this Guideline, professionals can help create an environment in which survivors feel heard, respected, and supported throughout the justice-seeking process.

| Who Should Use This Guideline?

This Guideline has been developed for **institutions** and **professionals** involved in handling conflict-related sexual violence cases, to integrate a trauma-sensitive, victim-centered approach at all stages of the process. It is intended for responsible institutions, including courts, prosecution offices, police, the Office for the Protection of Victims, and other public services operating in accordance with legislation on the protection of sexual violence victims, providing guidance on inter-institutional coordination and the implementation of standards that ensure the safety, dignity, and autonomy of survivors.

The Guideline is also directed at ***judges, prosecutors, investigators, and victim representatives***, supporting them in the integration of trauma-sensitive practices into investigative and judicial procedures, while maintaining procedural fairness and avoiding revictimization. At the same time, it serves as a reference for ***psychologists*** and ***mental health professionals***, who provide emotional support to survivors and contribute to the professional interpretation of trauma-related responses in the legal context.

Furthermore, the Guideline is intended for **specialized non-governmental organizations (NGOs)**, which play a key role in facilitating survivors' communication with institutions and providing psychological and legal support throughout the justice-seeking process.



1. CONCEPTUAL FRAMEWORK OF TRAUMA-SENSITIVE APPROACHES IN JUSTICE

A trauma-sensitive approach in justice represents a professional framework that recognizes and addresses both the short- and long-term impacts of trauma on the emotional, cognitive, and social functioning of survivors.

In the context of sexual violence during the war, this approach is essential to ensure that legal processes do not cause further harm or replicate experiences of insecurity, helplessness, and silence.

Trauma can affect how survivors recall events, narrate their experiences, and respond to authority figures, questioning, or institutional settings. Consequently, inconsistencies in testimony, pauses, intense emotional reactions, or omissions should not be interpreted as a lack of credibility, but rather as normal and understandable responses to trauma.

A trauma-sensitive justice system focuses not only on evidence collection but also on protecting the well-being and dignity of survivors throughout the legal process.

1.1 Trauma and Its Impact on the Justice Process

Survivors of conflict-related sexual violence often experience deep psychological, emotional, and social consequences that directly affect how they engage with and participate in justice processes.

Trauma can influence survivors' ability to focus attention, recall events linearly, and communicate painful experiences in institutional and authoritative settings. These responses are normal reactions to traumatic experiences and should not be interpreted as uncooperative or a lack of credibility.

In the justice context, survivors of wartime sexual violence may experience:

- Difficulties in concentration and memory, including fragmented or partial recollections.
- Intense emotional reactions (anxiety, fear, sadness) or emotional numbing.
- Fear of authority figures, formal procedures, or institutional environments.
- Feelings of loss of control, insecurity, and helplessness.
- Signs of dissociation, avoidance, or withdrawal during interviews or court proceedings.

If these reactions are not understood or addressed through a trauma-sensitive approach, there is a risk that the justice process may contribute to re-traumatization, misinterpretation of survivor behavior, and unjust decision-making.

A trauma-informed approach requires professionals to recognize these reactions as part of the survivor's traumatic experience and to adapt interaction, communication, and procedural practices accordingly.

| 1.2 The Importance of Sensitivity in Legal Processes

Implementing a trauma-sensitive approach to justice is not only an ethical obligation but also a professional and institutional necessity to ensure fair, effective, and humane proceedings.

Such an approach is essential because it:

- Prevents re-traumatization of survivors during legal procedures.
- Enhance survivors' sense of safety, trust, and willingness to cooperate with justice institutions.
- Improves the quality and accuracy of information shared by survivors.
- Reduces misinterpretation and bias in evaluating testimony.
- Strengthens collaboration among justice actors and support services.
- Contributes to more equitable, reliable, and efficient judicial processes.

A justice system that integrates trauma-sensitive principles not only protects the well-being of survivors but also enhances the credibility, legitimacy, and effectiveness of the legal system itself.

2. Core Principles of Trauma-Sensitive Approaches in Justice

A trauma-sensitive approach to justice is grounded in a set of core principles that guide the behavior, communication, and decision-making of all actors involved in the justice process. These principles aim to protect survivors from further psychological harm, strengthen their sense of safety, and ensure that legal proceedings are conducted with respect, ethics, and professionalism.

1) Safety [Physical, Emotional, and Psychological]

Safety forms the foundation of any interaction with a survivor. Justice professionals are responsible for creating an environment where the survivor feels protected, respected, and emotionally supported.

This includes:

- Ensuring a calm, non-threatening physical environment.
- Using respectful and non-judgmental language.
- Avoiding tones, questions, or practices that may trigger fear or feelings of powerlessness.
- Recognizing and responding promptly to signs of emotional overload.

Emotional safety is not a privilege, it is an **ethical and legal prerequisite** for meaningful participation of survivors in the justice process.

2) Respect for Dignity and Autonomy

Every survivor has the right to be treated with full dignity and without prejudice. Autonomy entails the right to make informed decisions regarding participation in legal processes, the pace of sharing information, and acceptance or refusal of options offered.

Trauma is often associated with a loss of control and autonomy. Therefore, every justice process should contribute to restoring the survivor's sense of choice and self-determination.

In practice, this involves:

- Providing clear and understandable information about the steps of the legal process.
- Respecting the survivor's decisions regarding the pace and manner of participation.
- Allowing pauses, refusal to answer certain questions, or requests for support.
- Avoiding any form of pressure, rushing, or coercion.

Supporting the survivor's autonomy strengthens trust in the system and improves the quality of legal testimony.

3) Transparency and Clear Information

Transparency is essential for **building trust**. Survivors should be informed clearly and understandably about:

- The role of each professional.
- The steps of the legal process.
- Their rights and obligations.
- The possible consequences of each decision.

Information should be communicated in plain language, adapted to the survivor's emotional state and educational level, avoiding complex legal terminology or cold institutional communication.

4) Prevention of Re-Traumatization

One of the primary objectives of this approach is to minimize the risk of re-traumatization, achieved through:

- Avoiding unnecessary repetition of traumatic narratives.
- Coordinating between institutions to reduce multiple interviews.
- Using trauma-sensitive questioning techniques.
- Respecting the survivor's emotional boundaries.

Every interaction should be evaluated not only for its procedural value but also for its emotional impact.

5) Confidentiality and Privacy Protection

Protecting the survivor's identity and personal information is essential for their safety and well-being. Professionals must adhere to legal and ethical standards of confidentiality and clearly explain its limits, including situations where legal reporting obligations exist.

Information should only be shared with **authorized individuals** and those **essential to the legal process**.

6) Inter-Institutional Collaboration and Consistency

A trauma-sensitive approach requires close collaboration and consistency among all actors in the justice process. Messages, procedures, and approaches should be aligned to avoid confusion, insecurity, or anxiety for the survivor.

Regular coordination between legal institutions and support organizations is essential for a unified and effective process.

2.1 From Principles to Practice: First Contact and Building Trust

The initial contact between professionals and the survivor is a key moment that directly affects their willingness to cooperate with the justice system.

An interaction that lacks sensitivity or is rushed at this stage can undermine trust, increase fear, and lead to withdrawal from legal proceedings.

Building trust is not a single act, but a continuous process that must be maintained throughout the survivor’s journey in the justice system.

Table 1: Key Elements for Building Trust and Safety

Element	Purpose	How It Is Applied by the Professional
Transparency	Reduces anxiety and uncertainty	Clearly explain the process, steps, and the role of each actor
Ongoing Information	Increases sense of control	Provide advance notice for every stage or change
Informed Consent	Respects autonomy	Obtain consent before any interview or action
Careful Language	Prevents re-traumatization	Use neutral language, avoiding blame or doubt
Adjusted Pace	Respects emotional capacity	Allow pauses and adapt the pace as needed
Confidentiality	Creates physical and psychological safety	Clearly explain the limits of confidentiality
Consistency	Strengthens trust	Ensure continuity in communication and approach
Supportive Presence	Reduces feelings of isolation	Demonstrate active attention and empathy
Choice and Control	Restores empowerment	Offer alternatives (timing, location, companion)
Cultural and Gender Respect	Ensures contextual sensitivity	Take cultural norms and identity into account

Example of Introductory Communication for Building Trust



“Thank you for being here today. I am here to listen to you and support you throughout every step of this process. You have full control over what you share, and you can take breaks or stop at any time.

Any information you share will be kept confidential, except in cases where the law requires disclosure, which I will explain to you carefully. If you wish, you may have a supportive person with you during the process.

Do you have any questions before we begin?”

2.2 Practical Notes for Professionals:

- Observe the survivor’s body language and comfort level
- Adapt your approach according to the survivor’s needs and pace
- Avoid rushing or using an authoritative tone during communication
- Do not equate silence with lack of cooperation
- Ensure the survivor feels safe, respected, and supported throughout the interaction
- Be patient and empathetic, allowing space for the free expression of emotions and thoughts
- Maintain confidentiality of information at every stage of the process
- Collaborate closely with institutions and support organizations to ensure a comprehensive support network for the survivor

3. USING TRAUMA-SENSITIVE QUESTIONS IN CASES OF SEXUAL VIOLENCE DURING THE WAR IN KOSOVA

Questions posed during the interviewing of war-related sexual violence cases must be formulated with careful professional consideration, considering the impact of trauma on memory, communication, and emotional responses. The goal is to create a safe, non-judgmental, and supportive space where the survivor can share their experience without pressure and without risk of re-traumatization.

The table below provides examples of questions, their intended purpose, and trauma-informed guidance, which professionals can use and adapt during interviews, investigations, and judicial proceedings.

Table 2: Trauma-Sensitive Questioning Guidelines

Question	Purpose	Trauma-Informed Guidance
"Can you describe in your own words what happened?"	Allows the survivor to narrate freely	Speak gently, allow pauses, and avoid interruptions.
"What do you remember most clearly from that day or period?"	Focus on the clearest memories	Accept fragmented recall; avoid enforcing chronological order.
"Was anyone else present?"	Provides contextual information	Ask neutrally; avoid implying blame or judgment.
"How did you feel at that moment?"	Explores emotional responses	Normalize emotions; avoid interpretation. Example: "It's okay to feel nervous or upset."
"What was happening around you that influenced your response?"	Understands environmental context	Do not judge reactions as right or wrong.
"Were there actions you took to keep yourself safe?"	Identifies coping strategies	Validate survival efforts; do not criticize choices or actions.
"What made it difficult or easier for you to speak about this earlier, or what encouraged you to speak about it now?"	Explores delays in reporting	Demonstrate empathy; avoid blaming the survivor.
"Did any factors influence your decision to seek help or report later?"	Highlights survivor autonomy	Accept all answers without judgment.

"What was the environment like where the incident occurred?"	Provides physical context	Use neutral, descriptive language.
"Were there people or circumstances that affected what you could do or say?"	Clarifies constraints or threats	Frame questions neutrally; avoid suggesting fault.
"What happened immediately afterward?"	Understands immediate consequences	Accept partial or fragmented memories.
"Did you have someone you could trust or turn to?"	Explores support systems	Acknowledge the presence or absence of support.
"What kind of support was helpful or missing?"	Identifies needs	Respect the survivor's perspective.
"Is there anything else you recall now?"	Allows further disclosure	Encourage sharing at a later time if needed.
"It's okay if you don't remember all the details – what stands out most clearly?"	Reduces pressure	Normalize partial recall.
"How did you cope with what happened afterward?"	Highlights resilience	Validate coping strategies.
"Were there things that helped you feel safer or regain control?"	Identifies protective factors	Encourage autonomy and self-efficacy.

3.1 Practical Notes for Professionals

- Questions should be adapted to the survivor's emotional state and individual needs.
- The order of questions is not mandatory; the process should follow the survivor's pace.
- Each interview should include the opportunity for breaks and supportive interventions as needed.
- The primary priority remains the survivor's safety, well-being, and dignity.

4. MINDFULNESS AND GROUNDING TECHNIQUES IN TRAUMA-SENSITIVE JUSTICE PROCESSES

During interviews, investigations, and judicial proceedings, survivors of conflict-related sexual violence may experience the reactivation of traumatic memories, heightened anxiety, emotional numbing, or a diminished sense of control.

Mindfulness and grounding techniques are intended to support survivors in remaining connected to the present moment, staying “here and now”, facilitating emotional regulation, and helping restore a sense of safety and stability throughout the process.

These techniques do not replace therapeutic intervention. Rather, they provide essential supportive tools that professionals may use to minimize the risk of re-traumatization and to safeguard the survivor’s well-being during justice proceedings.

Table 3: Mindfulness and Grounding Techniques for Professionals

Technique	Purpose	How It Is Applied by the Professional
Deep and slow Breathing	Reduces anxiety and regulates the nervous system	Invite the survivor to breathe slowly (4–7–8, seconds), without pressure or insistence
Present-Moment Orientation	Restores attention to the “here and now”	Ask the survivor to name 3–5 objects they can see in the room
Sensory Grounding	Reduces dissociation	Ask what they can hear, touch, or physically feel
Safety Object	Creates a sense of stability	Offer a small object (e.g., a pen, a smooth stone) for sensory focus
Feet Grounding	Strengthens bodily sense of control	Guide the survivor to press their feet firmly against the floor
Planned Breaks	Prevents emotional overload	Suggest breaks proactively, without waiting for visible distress
Normalization of Reactions	Reduces feelings of shame	Explain that such reactions are normal responses to trauma
Checking Current Safety	Restores a sense of protection	Ask: “Do you feel safe here, right now?”
Choice and Control	Reinforces autonomy	Offer options (pause, continue, stop)
Calm/soft Closure of the Session	Stabilizes emotional state	Conclude with a brief grounding exercise

4.1 Practical Exercises

The 4-7-8 Breathing Exercise

- ✓ Inhale slowly through the nose for 4 seconds
- ✓ Hold the breath for 7 seconds
- ✓ Exhale slowly and gently through the mouth for 8 seconds
- ✓ Repeat 3–4 times



Purpose: Reduces physiological tension and promotes calmness by regulating breathing and activating the body's relaxation response.

The 5-4-3-2-1 Sensory Grounding Exercise

- ✓ 5: Name 5 things you can see
- ✓ 4: Name 4 things you can touch
- ✓ 3: Name 3 things you can hear
- ✓ 2: Name 2 things you can smell
- ✓ 1: Name 1 thing you can taste



Purpose: Helps redirect attention to the present moment and reduces dissociation or feelings of detachment from reality.

Safe Place Visualization

- ✓ Invite the survivor to imagine a place that feels safe or comforting [real or imagined]
- ✓ Encourage them to describe what they see, hear, smell, and feel in that place
- ✓ Remind the survivor that they can mentally “return” to this place whenever they experience emotional overwhelm



Purpose: Creates a mental refuge that can reduce anxiety and trauma-related stress responses.

Simple Grounding Technique

- ✓ Ask the survivor to place both feet firmly on the ground and gently press their hands together
- ✓ Encourage them to notice the physical sensations of contact and focus on the present moment



Purpose: Helps the survivor reconnect with the present and regain a sense of control and stability.

4.2 Guiding Principles for the Use of Techniques

- Techniques should be applied only with the survivor's consent.
- Offer the techniques before interviews, court preparation sessions, or whenever signs of distress become apparent.
- Demonstrate or guide the survivor through the exercise slowly and calmly.
- Always Respect the survivor's choice; techniques must never be imposed.
- Combine techniques when appropriate [e.g., grounding together with safe place visualization] to enhance emotional stabilization.



5. SURVIVOR-CENTERED COMMUNICATION GUIDELINES

Effective communication is essential for creating a safe environment and supporting the survivor's autonomy. Professionals should adopt a calm, respectful, and trauma-informed approach in all interactions.

5.1 Do's

- ✓ Use calm and respectful language at all times.
- ✓ Allow silence; do not pressure the survivor to speak.
- ✓ Normalize emotional reactions:

"It is normal to feel anxious, sad, or uncertain."

➤ Reinforce key assurances:

"You are safe here, and you have control over what you choose to share today."

- ✓ Practice active listening through appropriate non-verbal cues (e.g., nodding), gentle prompts, and verbal affirmations.
- ✓ Check for understanding: repeat or rephrase questions when necessary to avoid confusion.

5.2 Don'ts

- ✓ Do not pressure the survivor to provide details they are not ready to share.
- ✓ Do not use legal or technical terminology without clear explanation.
- ✓ Do not question credibility based on fragmented or delayed memories.
- ✓ Do not equate emotional calmness with truthfulness, or emotional distress with unreliability.
- ✓ Avoid interrupting or unnecessarily correcting the survivor.
- ✓ Do not minimize or dismiss the survivor's feelings and experiences.

5.3 Practical Tips for Professionals

- ✓ Use open-ended questions and avoid leading questions.
- ✓ Be patient; allow the survivor to determine the pace of the interaction.
- ✓ Observe non-verbal cues, which may indicate stress or discomfort.
- ✓ Promote autonomy by offering choices and reinforcing the survivor's sense of control.
- ✓ Integrate communication strategies with grounding and mindfulness techniques when appropriate.

6. TRAUMA-INFORMED INTERVIEWING

Trauma-informed interviewing is a careful, structured process designed to support survivors in sharing information within a safe and supportive environment, while minimizing the risk of re-traumatization. Professionals should apply flexible and adaptive practices that consistently prioritize the survivor's safety, autonomy, dignity, and psychological well-being throughout the entire process.

6.1 Preparation for the Interview

- **Collaboration:** Investigators, prosecutors, psychologists, and representatives of non-governmental organizations should coordinate in advance to ensure consistency and an integrated approach. Where appropriate, judges may facilitate the presence of a psychologist during questioning.
- **Environment:** Select a safe, quiet, and private setting with comfortable seating and minimal distractions, fostering a sense of security and confidentiality.
- **Time Allocation:** Ensure sufficient time is allocated for the interview. Avoid rushing the process and plan breaks as needed.
- **Preparing the Survivor:** Prior to the interview, clearly explain the purpose of the session, the steps involved in the process, and the survivor's rights in language that is accessible and easy to understand.

6.2 During the Interview

➤ Questioning Strategies

- ✓ Use open-ended and neutral questions that allow the survivor to recount events in their own words.
- ✓ Avoid repeatedly asking the same questions; allow the survivor to set the pace and determine the extent of disclosure.
- ✓ Accept fragmented or non-linear memories and avoid demanding details that may not be accessible, recognizing that trauma affects memory encoding and recall.

➤ Monitoring Stress

- ✓ Observe signs of dissociation, hypervigilance, emotional withdrawal, or visible distress.
- ✓ When necessary, introduce grounding techniques or guide the survivor through a safe-place visualization exercise.

➤ Break and Pause Strategies

- ✓ Schedule brief breaks to support stress regulation and prevent emotional overwhelm.
- ✓ Encourage gentle physical movement, such as stretching or short walks, when tension increases.
- ✓ Emphasize that pausing or discontinuing the interview does not negatively affect credibility or the legal process.

6.3 Closing the Interview

- **Restoring Calm:** Use grounding or breathing techniques to facilitate emotional stabilization before concluding the session.
- **Summary:** Carefully summarize the information shared, ensuring that the survivor feels heard, validated, and respected.
- **Information on Next Steps:** Provide a clear and transparent explanation of the forthcoming legal steps and allow time for questions.
- **Ensuring Ongoing Support:** Offer referrals to appropriate support services and ensure continued access to assistance whenever possible.

6.4 Interview Checklist: Sample Framework

Step	Action	Notes
Environment	Provide a safe, private space with comfortable seating and no distractions	Check lighting, temperature, and noise levels
Before the Interview	Explain the process, rights, confidentiality, and available support options	Use language that is clear and accessible to the survivor
Questioning	Use open-ended, trauma-sensitive, and neutral questions	Acknowledge fragmented or delayed memories without judgment
Stress Management	Apply grounding techniques, breathing exercises, or safe-place visualization	Offer breaks or pauses as needed
Documentation	Accurately and objectively record responses	Avoid assumptions or personal interpretations
After the Interview	Invite the survivor to reflect on the process and provide information on support resources	Arrange follow-up support if necessary

6.5 Notes for Professionals

- ✓ Maintain a calm, patient, and consistent approach throughout the interview process.
- ✓ Always prioritize the survivor's choice and control over what is shared and how it is shared.
- ✓ Coordinate closely with psychologists and relevant organizations for guidance and ongoing review of practices.
- ✓ Document factual information carefully and professionally, avoiding emotional judgments or subjective interpretations.

In this way, trauma-informed interviewing contributes to a fair and humane legal process that supports the survivor while promoting justice with dignity, respect, and sensitivity to their lived experience.

7. PREPARATION PRIOR TO JUDICIAL PROCEEDINGS

Preparing survivors prior to judicial proceedings is a critical step in minimizing stress and strengthening their sense of safety and control when engaging with the justice system. This preparation includes practical orientation sessions, familiarization with procedures, and ongoing emotional support.

7.1 Preparation Guidelines

- **Organize practical sessions** in a safe environment where survivors can become familiar with courtroom procedures and the dynamics of questioning and answering.
- Focus on the use of **open-ended questions** and encourage free, reflective responses.
- Keep sessions **brief**, incorporating planned breaks and grounding exercises to manage anxiety and stress.
- Emphasize consistently that the purpose is not to test or judge the survivor, but to **familiarize them with legal procedures**.

7.2 Testimony Options

- Clearly explain the available testimony options to the survivor, such as:
 - Testifying via **video link** from a protected or separate room
 - **Closed** sessions [in camera hearings]
- Ensure that the survivor has the opportunity to make a voluntary and informed choice and feels empowered by these options.

7.3 Explaining Judicial Procedures in Accessible Language

- Provide a clear and simple explanation of who will be present during the hearing, what types of questions may be asked, and how the process will unfold.
- Clarify legal terminology using language that is understandable and appropriate to the survivor's level of comprehension.
- Reinforce the survivor's rights, their control over the disclosure of information, and the confidentiality measures in place to protect their privacy.

7.4 Managing Stress During Challenging Questioning

- Teach survivors grounding and breathing techniques that can be used during court proceedings to manage anxiety.
- Encourage focusing on one question at a time to prevent emotional or cognitive overload.
- Reassure survivors that emotional reactions are normal and do not undermine the credibility of their testimony.

7.5 Checklist: Example for Court Preparation

Step	Action	Notes
Orientation	Explain courtroom structure, roles of participants, and key procedural steps	Use clear, understandable language
Preparatory Session	Preparation regarding types of questions and challenges in the process	Keep sessions short; pause if stress signs appear
Testimony Options	Explain safe room with video link, protective screens, and closed-door sessions	Allow the survivor to choose the most suitable option
Stress Management	Use grounding techniques, breathing exercises, and safe place visualization	Practice applying them during simulations
Emotional Support	Assign a support person (psychologist)	Monitor comfort and trust levels throughout
Post-Trial Follow-up	Provide contacts for counseling and ongoing support	Ensure the survivor knows available support options

7.6 Notes for Professionals

- Maintain a **calm and supportive tone** throughout all stages of preparation.
- Always highlight and respect the survivor's **autonomy and choices**.
- Continuously monitor stress levels and offer grounding techniques or breaks as needed.
- Coordinate closely with the legal team and organizational representatives to ensure consistent, **unified messaging** in support of the survivor.

8. SUPPORT FOR SURVIVORS DURING THE COURT PROCESS

Providing continuous support throughout the court process is essential to help the survivor manage anxiety, maintain focus, and feel protected while giving testimony. Professionals must create a safe and supportive environment, respecting the survivor’s pace and needs at all times.

8.1 Checklist: Supporting the Survivor During Court

Step	Action	Notes
Information	Explain roles of participants and court procedures	Use simple, understandable language
Anxiety Management	Teach grounding and breathing techniques for use during court	Practice techniques before and during the session
Pace of Questions	Allow questions to be asked at the survivor’s pace	Pause if signs of stress or anxiety appear
Breaks	Plan short, regular breaks	Prevent emotional and physical fatigue
Emotional Support	Ensure presence of a support person or psychologist	Coordinate in advance with the support team
Autonomy	Remind the survivor they have control over what they share	Respect all decisions and limits set by the survivor

8.2 Notes for Professionals During Court

- **Create a supportive environment:** Ensure the survivor feels heard, respected, and not under pressure.
- **Use simple and empathetic communication:** Maintain a calm, supportive tone throughout.
- **Monitor stress cues:** Observe body language and non-verbal signals to identify anxiety or dissociation.
- **Flexibility:** Be ready to pause questions or provide breaks when necessary.
- **Focus on one question at a time:** Helps the survivor maintain focus and avoid feeling overwhelmed.
- **Provide clear information:** Repeat or explain any unclear aspects of questions or procedures.
- **Team coordination:** Maintain regular contact with legal and psychological teams to ensure comprehensive support.
- **Self-care for professionals:** Be aware of your own need for support and reflection to prevent burnout.

9. SUPPORT AFTER THE COURT PROCESS AND SURVIVOR FOLLOW-UP

Providing ongoing support to survivors after the conclusion of court proceedings is essential for their continued wellbeing. This support should be holistic, trauma-informed, and tailored to the individual needs of each survivor. The goal is to help the survivor process the experience, regain emotional stability, and gradually resume daily life in an empowered and protected way.

9.1 Checklist: Follow-Up After Court

Step	Action	Notes
Counseling	Offer individual or group therapy	Tailor sessions to the survivor's needs and pace
Reintegration	Guide return to school, work, or community	Consider specific challenges and available social support
Peer Support	Connect with survivor networks and support groups	Ensure confidentiality and respect the survivor's wishes
Feedback	Collect reflections through interviews or surveys	Use feedback to improve services and procedures
Professional Reflection	Organize reflective sessions with the team	Include emotional, professional, and procedural aspects
Staff Resilience	Promote self-care and peer support among staff	Monitor signs of emotional fatigue and stress

9.2 Notes for Professionals

- **Proactive follow-up:** Maintain contact with the survivor post-process, while respecting their autonomy and pace. Do not pressure them to share more than they are ready to.
- **Clear information:** Ensure survivors are aware of all available support options and can access resources confidentially and easily.
- **Feedback and improvement:** Use collected feedback regularly to adjust and enhance services, making the process more trauma-sensitive and effective.
- **Staff self-care:** Professionals working with trauma cases should practice self-care to prevent burnout. Continuous training and collegial support are essential.
- **Team coordination:** Ongoing collaboration among psychologists, social workers, legal staff, and support personnel ensures a comprehensive and effective approach for the survivor.

10. CONCLUSION

Implementing a trauma-sensitive approach to justice for survivors of conflict-related sexual violence in Kosovo is essential to guarantee humane, effective, and sustainable justice. This **Practical Guide**, grounded in the principles of safety, respect for dignity and autonomy, transparency, confidentiality, and interinstitutional collaboration, provides an integrated and applicable framework for professionals engaging with survivors throughout the legal process.

Understanding the deep psychological and emotional impacts of trauma on memory, communication, and reactions forms the foundation for adapting interviewing techniques and stress management, reducing the risk of re-traumatization. By employing trauma-informed questions and mindfulness and grounding techniques, professionals can create a safe and supportive space where survivors feel heard, respected, and empowered to participate actively in the justice process.

In addition to addressing the survivor's emotional and psychological needs, this guide emphasizes the importance of strong coordination between legal institutions and support organizations to ensure consistent and unified support. This integrated approach not only minimizes additional trauma but also enhances the overall effectiveness and legitimacy of the justice system.

By integrating these principles and advanced tools into professional practice, professionals contribute directly to building a justice system where survivors of conflict-related sexual violence find protection, justice, and empowerment, reclaiming control over their lives and dignity. This Guide is a call for ongoing commitment and professional reflection, acknowledging that every interaction, word, and decision has a profound impact on the survivor's healing journey and pursuit of justice.

As one survivor who engaged with justice and experienced triumph said:

“Today I breathe differently. Today I see the sky differently.”

This statement encapsulates the power of justice and healing: every action taken with trauma sensitivity and respect can restore hope, dignity, and control over the survivor's life.



QKRMT Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
KRCT The Kosova Rehabilitation
Center for Torture Victims

Trauma-osetljivi pristup u pravosudnom sistemu u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu

Praktični vodič

Februar 2026

Ove smernice je razvio Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture [KCRPT] kroz radnu grupu koju čine:

1. Dr Feride Rushiti – izvršna direktorka, KCRPT
2. Selvi Izeti Çarkaxhiu – klinički psiholog, KCRPT
3. Fatmire Haliti – pravnica, KCRPT

Praktični vodič za trauma-osetljive pristupe u pravosudnom sistemu u slučajevima seksualnog nasilja povezanog sa sukobom na Kosovu pripremljen je u okviru projekta “Oснаživanje glasova – Za kulturu priznanja i pomirenja u Jugoistočnoj Evropi – Faza 2”, koji se sprovodi uz podršku organizacija *medica mondiale e.V.* i Engagement Global, a finansira ga Savezno ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj Nemačke [BMZ].

Sadržaj ove publikacije predstavlja isključivu odgovornost Kosovskog centra za rehabilitaciju žrtava torture [KCRPT] i ne mora nužno odražavati stavove ili pozicije organizacija *medica mondiale e.V.*, Engagement Global ili BMZ.

© 2026. Sva prava zadržava KCRPT. Neovlašćeno kopiranje, reprodukovanje ili objavljivanje, bilo u originalnom ili izmenjenom obliku, na bilo koji način, strogo je zabranjeno bez prethodne dozvole KCRPT-a.

Kontakt: KCRPT

Ul. Hamëz Jashari 16b/2, 10000 Priština, Kosovo

Tel: +383 [0] 38 243 707

Email: info@krct.org

Website: www.krct.org

SADRŽAJ

Uvod	5
Svrha vodiča	6
Ko treba da koristi ovaj vodič?	7
1. Konceptualni okvir trauma-osetljivog pristupa u pravosudnom sistemu	9
1.1 Trauma i njen uticaj na pravosudni proces	9
1.2 Značaj osetljivosti u pravnim postupcima	10
2. Osnovna načela trauma-osetljivog pristupa u pravosudnom sistemu	11
2.1 Od načela ka praksi: prvi kontakt i izgradnja poverenja sa preživlom osobom	13
Tabela 1: Ključni elementi za izgradnju poverenja i bezbednosti	13
2.2 Praktične napomene za profesionalce	14
3. Korišćenje trauma-osetljivih pitanja u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu	15
Tabela 2: Smernice za trauma-osetljivo ispitivanje	15
3.1 Napomene za profesionalce	16
4. Tehnike pažnje i prizemljenja u trauma-osetljivim pravosudnim procesima	17
Tabela 3: Tehnike pažnje i prizemljenja za profesionalce	17
4.1 Praktične vežbe	18
4.2 Vodeća načela za primenu tehnika	19
5. Saveti za komunikaciju usmerenu na preživelu osobu	20
5.1 Šta treba raditi	20
5.2 Šta ne treba raditi	20
5.3 Praktični saveti za profesionalce	20
6. Trauma-osetljivo vođenje intervjua	21
6.1 Priprema za intervju	21
6.2 Tokom intervjua	21
6.3 Zaključivanje intervjua.....	22
6.4 Kontrolna lista: primer intervjua	22
6.5 Napomene za profesionalce	22

7. Priprema pre sudskog postupka	23
7.1 Smernice za pripremu	23
7.2 Opcije za svedočenje	23
7.3 Objašnjenje sudskih procedura razumljivim jezikom	23
7.4 Upravljanje stresom tokom izazovnih pitanja	24
7.5 Kontrolna lista: primer pripreme za sud	24
7.6 Napomene za profesionalce	24
8. 8. Podrška preživeloj osobi tokom sudskog postupka	25
8.1 Kontrolna lista za podršku tokom sudskog procesa	25
8.2 Napomene za profesionalce tokom sudskog postupka	25
9. 9. Podrška i praćenje preživele osobe nakon sudskog procesa	26
9.1 Kontrolna lista za praćenje nakon sudskog postupka	26
9.2 Napomene za profesionalce	26
10. Zaključak	27

Uvod

Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture (KCRPT) je nevladina organizacija osnovana 1999. godine, specijalizovana za rehabilitaciju, zaštitu i osnaživanje preživelih osoba torture i seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Kroz integrisan pristup koji kombinuje psihološku, socijalnu, medicinsku i pravnu podršku, KRCT je doprineo razvoju modela pravde usmerenog na preživele osobe i trauma-osetljivog pristupa.

Kako bi se unapredio pristup pravdi, KRCT je razvio niz profesionalnih i praktičnih instrumenata, uključujući **Protokol za identifikaciju, istraživanje i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, Priručnik za siguran i trauma-osetljiv pristup pravdi i Praktični vodič za korišćenje Sigurne sobe**. Ovi dokumenti predstavljaju temelj za jačanje institucionalnih praksi i izgradnju kapaciteta aktera pravosuđa i profesionalaca za podršku.

Ovaj vodič nadopunjuje ovu profesionalnu infrastrukturu, posebno obogaćujući **Priručnik za siguran i trauma-osetljiv pristup pravdi** sa praktičnim primerima, konkretnim smernicama i primenljivim standardima za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu.

Pristup pravdi za preživele osobe seksualnog nasilja tokom rata prevazilazi formalne pravne procedure; on predstavlja duboko ljudski proces koji direktno utiče na njihovo dostojanstvo, dobrobit i osnaživanje. Za mnoge preživele osobe, pravda znači ne samo odgovornost počinioca, već i priznanje njihovih iskustava, povrat kontrole nad sopstvenim životom i reafirmaciju njihovog dostojanstva.

Seksualno nasilje, posebno u kontekstu sukoba, predstavlja ozbiljno kršenje ljudskih prava i ima dugoročne psihološke, emocionalne, socijalne i fizičke posledice po preživele osobe. Za mnoge, traženje pravde predstavlja ključni korak ka obnovi dostojanstva, autonomije i osećaja kontrole nad sopstvenim životom. Međutim, ovaj proces često nosi rizik od retraumatizacije, posebno kada pravosudni sistem nije dizajniran ili implementiran na trauma-osetljiv način.

Učešće u pravnim procedurama, intervjuima, ispitivanjima i sudskim raspravama može izazvati traumatska sećanja i izazvati osećaje straha, srama, krivice ili bespomoćnosti, čineći pravni proces emocionalno izazovnim za preživele osobe. Bez trauma-osetljivog pristupa, pravda rizikuje da postane izvor dodatne psihološke štete umesto instrument osnaživanja.

Tokom poslednjih godina, u nekoliko sudskih postupaka koji se odnose na seksualno nasilje tokom rata na Kosovu ostvareni su značajni koraci ka odgovornosti. Do kraja 2025. godine podneto je približno 12 optužnica za seksualno nasilje povezano sa sukobom, dok je oko 100 slučajeva bilo u fazi istrage. U istom periodu, četiri suđenja su okončana, što je rezultiralo ukupno 58 godina zatvora za četiri osuđene osobe.

Predmet protiv **Zorana Vukotića** završen je konačnom presudom kojom je osuđen na 13 godina zatvora, potvrđeno na svim sudskim instancama. **Živojin Nesić** je osuđen na 15 godina zatvora i trenutno izdržava kaznu. **Ivica Rajković** i **Dragan Denić** su takođe osuđeni na po 15 godina zatvora, iako su njihova suđenja održana u odsustvu. U drugom predmetu protiv Zorana Vukotića, sud je doneo oslobađajuću presudu po optužbi za seksualno nasilje. Tri najnovija predmeta završena su u prvom stepenu i trenutno su u žalbenom postupku.

Svi postupci su pripremljeni i podržani od strane KRCT-a, koji je obezbedio psihološku, pravnu i profesionalnu podršku preživelim osobama pre, tokom i nakon sudskog procesa. Iskustvo iz ovih slučajeva pokazuje da su trauma-osetljivi pristupi, kontinuirana psihološka podrška i bliska koordinacija među akterima pravosuđa ključni za obezbeđivanje dostojanstvenog procesa, prevenciju retraumatizacije i osiguranje kredibilnog i pouzdanog svedočenja.

U svim slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, preživele osobe su ključni svedoci, a u mnogim slučajevima i jedini svedoci. Stoga je tretiranje njih sa osetljivošću, poštovanjem i profesionalizmom od suštinskog značaja ne samo za njihovu dobrobit, već i za uspeh krivičnog postupka i ostvarenje pravde.

Ovaj vodič je razvijen kako bi odgovorio na potrebu za trauma-osetljivim pristupima preživelim osobama seksualnog nasilja tokom rata, pružajući načela, praktične smernice i konkretne tehnike za profesionalce. Njegov cilj je da pravni procesi doprinesu zaštiti, poštovanju i osnaživanju preživelih osoba, a ne njihovoj retraumatizaciji.

| Svrha vodiča

Primarna svrha ovog vodiča je promocija sveobuhvatnog i koordinisanog pristupa pravdi, stavljajući **dostojanstvo, bezbednost i autonomiju preživelih osoba seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu** u centar pažnje. Na osnovu **Priručnika za siguran i trauma-osetljiv pristup pravdi**, ovaj vodič ga nadopunjuje praktičnim uputstvima i konkretnim primerima za efikasnu primenu trauma-osetljivih pristupa u svakodnevnoj profesionalnoj praksi.

Specifično, vodič ima za cilj da:

- Pruži praktične smernice i tehnike za sigurno, etičko i profesionalno postupanje sa preživelim osobama.
- Smanji rizik od retraumatizacije tokom pravnih i institucionalnih procedura.
- Ojača trauma-osetljivu komunikaciju između profesionalaca i preživelih osoba.
- Poboljša saradnju i koordinaciju među različitim akterima pravosudnog sistema.
- Doprinese razvoju humanijeg, pravednijeg i efikasnijeg pravnog procesa.

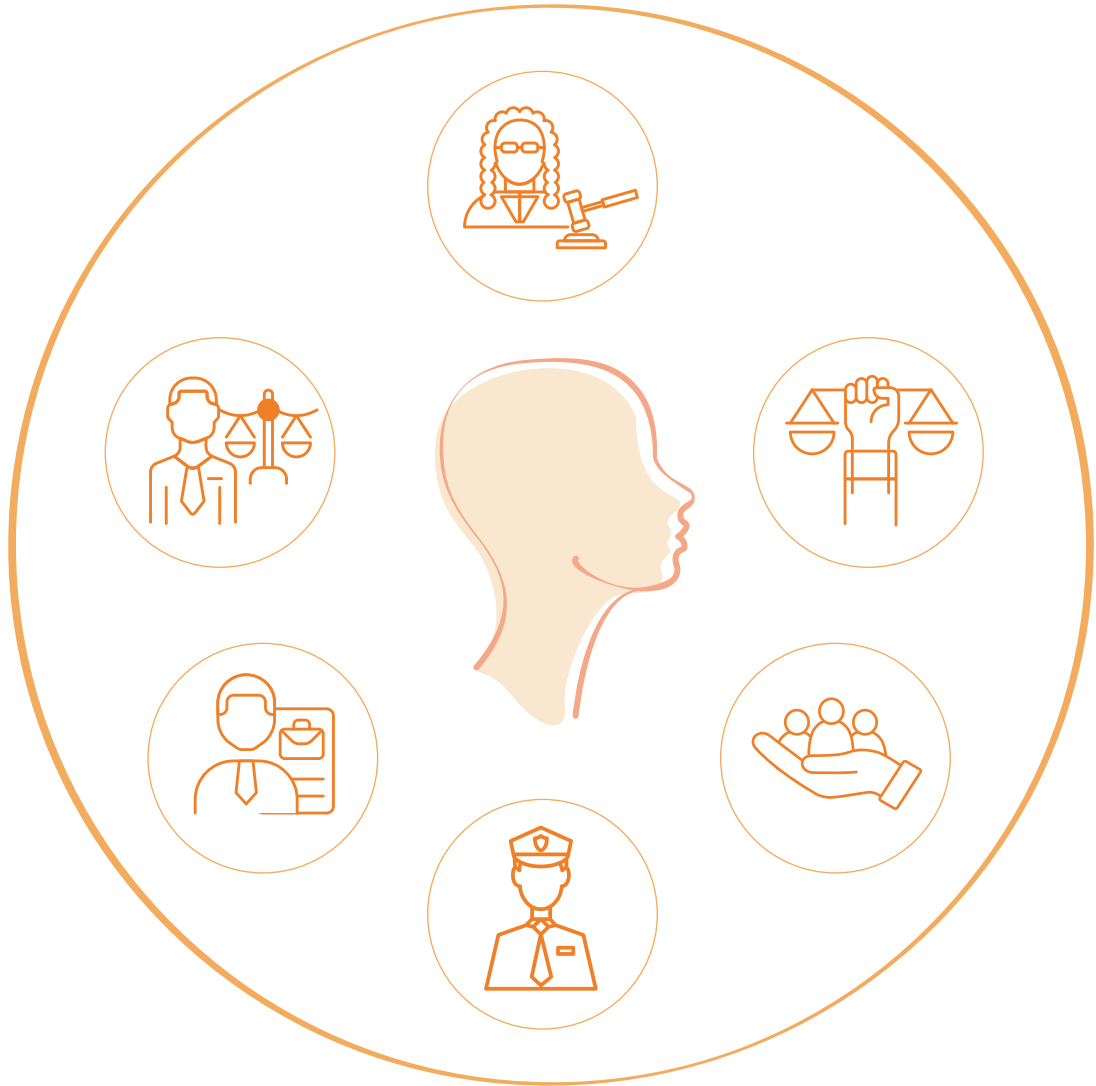
Primena ovog vodiča omogućava profesionalcima da stvore okruženje u kojem preživele osobe osećaju da su **slušane, poštovane i podržane** tokom celog procesa traženja pravde.

| Ko treba da koristi ovaj vodič?

Ovaj vodič je razvijen za institucije i profesionalce koji učestvuju u postupanju u slučajevima seksualnog nasilja povezanog sa sukobom, kako bi se integrisao **trauma-osetljiv i preživelima usmeren pristup** u svim fazama procesa. Namenjen je odgovornim institucijama, uključujući sudove, tužilaštva, policiju, Kancelariju za zaštitu žrtava i druge javne službe koje deluju u skladu sa zakonodavstvom o zaštiti žrtava seksualnog nasilja, pružajući smernice za **međuinstitucionalnu koordinaciju** i primenu standarda koji obezbeđuju **bezbednost, dostojanstvo i autonomiju preživelih osoba**.

Vodič je takođe namenjen sudijama, tužiocima, istražiocima i predstavnicima žrtava, podržavajući ih u integraciji trauma-osetljivih praksi u istražne i sudske procedure, uz očuvanje **procesne pravičnosti** i izbegavanje retraumatizacije. Istovremeno, vodič služi kao referenca za psihologe i stručnjake za mentalno zdravlje, koji pružaju **emocionalnu podršku preživelim osobama** i doprinose profesionalnoj interpretaciji trauma-povezanih reakcija u pravnom kontekstu.

Dalje, vodič je namenjen i **specijalizovanim nevladinim organizacijama (NVO)**, koje imaju ključnu ulogu u olakšavanju komunikacije preživelih sa institucijama i pružanju **psihološke i pravne podrške** tokom celog procesa traženja pravde.



1. KONCEPTUALNI OKVIR TRAUMA- OSETLJIVOG PRISTUPA U PRAVOSUDNOM SISTEMU

Trauma-osetljiv pristup u pravdi predstavlja profesionalni okvir koji prepoznaje i obrađuje kako kratkoročne tako i dugoročne posledice traume na emocionalno, kognitivno i socijalno funkcionisanje preživelih osoba.

U kontekstu seksualnog nasilja tokom rata, ovaj pristup je od ključnog značaja kako bi se osiguralo da pravni procesi **ne nanose dodatnu štetu** niti repliciraju iskustva nesigurnosti, bespomoćnosti i tišine.

Trauma može uticati na način na koji preživele osobe pamte događaje, pričaju svoja iskustva i reaguju na autoritet, ispitivanja ili institucionalna okruženja. Posledično, **neusklađenosti u svedočenju, pauze, intenzivne emocionalne reakcije ili izostavljanja** ne treba tumačiti kao nedostatak kredibiliteta, već kao normalne i razumljive reakcije na traumu.

Trauma-osetljiv pravosudni sistem fokusira se ne samo na prikupljanje dokaza, već i na **zaštitu dobrobiti i dostojanstva preživelih osoba tokom celog pravnog procesa**.

1.1 Trauma i njen uticaj na pravosudni proces

Preživele osobe seksualnog nasilja tokom sukoba često doživljavaju duboke psihološke, emocionalne i socijalne posledice koje direktno utiču na način njihove angažovanosti i učestvovanja u pravosudnim procesima.

- Trauma može uticati na sposobnost preživelih osoba da:
- fokusiraju pažnju,
- linearno prisete događaja,

komuniciraju bolna iskustva u institucionalnim i autoritativnim okruženjima.

Ove reakcije su normalne posledice traumatskih iskustava i ne treba ih tumačiti kao nekooperativnost ili nedostatak kredibiliteta.

U pravosudnom kontekstu, preživele osobe seksualnog nasilja tokom rata mogu iskusiti:

- teškoće u koncentraciji i pamćenju, uključujući fragmentirana ili delimična sećanja;
- intenzivne emocionalne reakcije (anksioznost, strah, tuga) ili emocionalno otupljivanje;
- strah od autoriteta, formalnih procedura ili institucionalnog okruženja;
- osećaj gubitka kontrole, nesigurnosti i bespomoćnosti;
- znake disocijacije, izbegavanja ili povlačenja tokom intervjuja ili sudskih postupaka.

Ako se ove reakcije ne razumeju ili ne obrade kroz trauma-osetljiv pristup, postoji rizik da pravni proces **doprinese retraumatizaciji**, pogrešnom tumačenju ponašanja preživelih osoba i nepravednim odlukama.

Trauma-osetljiv pristup zahteva od profesionalaca da prepoznaju ove reakcije kao deo traumatskog iskustva preživelih i da **prilagode interakciju, komunikaciju i proceduralne prakse u skladu s tim**.

1.2 Značaj osetljivosti u pravnim procesima

Primena trauma-osetljivog pristupa pravdi nije samo etička obaveza, već i profesionalna i institucionalna potreba za osiguranje **pravednih, efikasnih i humanih postupaka**.

Takav pristup je od suštinskog značaja jer:

- sprečava retraumatizaciju preživelih osoba tokom pravnih procedura;
- unapređuje osećaj sigurnosti, poverenja i spremnosti preživelih da saraduju sa pravosudnim institucijama;
- poboljšava kvalitet i tačnost informacija koje preživele osobe dele;
- smanjuje pogrešno tumačenje i pristrasnost u evaluaciji svedočenja;
- jača saradnju među akterima pravosuđa i službama podrške;
- doprinosi pravednijim, pouzdanijim i efikasnijim sudskim procesima.

Pravosudni sistem koji integriše principe trauma-osetljivosti **ne samo da štiti dobrobit preživelih osoba**, već i povećava **kredibilitet, legitimnost i efikasnost samog pravnog sistema**.

2. OSNOVNA NAČELA TRAUMA-OSETLJIVOG PRISTUPA U PRAVOSUĐU

Trauma-osetljiv pristup u pravosuđu zasniva se na skupu osnovnih načela koja usmeravaju ponašanje, komunikaciju i donošenje odluka svih aktera u pravosudnom procesu. Cilj ovih načela je da **zaštite preživle od dodatne psihološke štete, ojačaju osećaj sigurnosti i obezbede da se pravni postupci sprovedu sa poštovanjem, etikom i profesionalizmom.**

1) Bezbednost (fizička, emocionalna i psihološka)

Bezbednost je osnova svake interakcije sa preživlom osobom. Profesionalci pravosuđa su odgovorni za kreiranje okruženja u kojem se preživle osećaju **zaštićeno, poštovano i emocionalno podržano.**

To uključuje:

- obezbeđivanje smirenog, bezbednog fizičkog okruženja;
- korišćenje korektnog i nepristrasnog izražavanja;
- izbegavanje tonova, pitanja ili praksi koje mogu izazvati strah ili osećaj nemoći;
- pravovremeno prepoznavanje i reagovanje na znakove emocionalnog preopterećenja.

Emocionalna sigurnost nije privilegija, to je **etički i pravni preduslov** za značajno učešće preživelih u pravosudnom procesu.

2) Poštovanje dostojanstva i autonomije

Svaka preživela osoba ima pravo da bude tretirana **sa punim dostojanstvom i bez predrasuda.** Autonomija podrazumeva pravo na **informisano odlučivanje** u vezi sa učešćem u pravnim procesima, tempom deljenja informacija i prihvatanjem ili odbijanjem ponuđenih opcija.

Trauma je često povezana sa gubitkom kontrole i autonomije. Stoga svaki pravni proces treba doprineti **obnavljanju osećaja izbora i samoodređenja preživelih.**

U praksi to uključuje:

- pružanje jasnih i razumljivih informacija o koracima pravnog procesa;
- poštovanje odluka preživelih o tempu i načinu učešća;
- omogućavanje pauza, odbijanje odgovora na određena pitanja ili zahtev za podrškom;
- izbegavanje bilo kakvog pritiska, žurbe ili prisile.

Podrška autonomiji preživelih **ojačava poverenje u sistem** i poboljšava kvalitet pravnog svedočenja.

3) Transparentnost i jasne informacije

Transparentnost je ključna za izgradnju poverenja. Preživеле osobe treba jasno i razumljivo informisati o:

- ulozi svakog profesionalca;
- koracima pravnog procesa;
- njihovim pravima i obavezama;
- mogućim posledicama svake odluke.

Informacije treba prenositi **jednostavnim jezikom**, prilagođenim emocionalnom stanju i obrazovnom nivou preživelih, izbegavajući složenu pravnu terminologiju ili hladnu institucionalnu komunikaciju.

4) Prevencija retraumatizacije

Jedan od primarnih ciljeva ovog pristupa je **minimiziranje rizika od retraumatizacije**, što se postiže kroz:

- izbegavanje nepotrebnog ponavljanja traumatskih narativa;
- koordinaciju između institucija kako bi se smanjio broj intervjua;
- korišćenje trauma-osetljivih tehnika ispitivanja;
- poštovanje emocionalnih granica preživelih osoba.

Svaka interakcija treba da se procenjuje ne samo po proceduralnoj vrednosti, već i po **emocionalnom uticaju**.

5) Povjerljivost i zaštita privatnosti

Zaštita identiteta i ličnih podataka preživelih osoba je od suštinskog značaja za njihovu sigurnost i dobrobit. Profesionalci moraju poštovati **pravne i etičke standarde poverljivosti** i jasno objasniti njene granice, uključujući situacije kada postoji obaveza pravnog prijavljivanja.

Informacije treba deliti samo sa ovlašćenim licima i onima koji su neophodni za pravni proces.

6) Međuinstitucionalna saradnja i doslednost

Trauma-osetljiv pristup zahteva **blisku saradnju i doslednost** među svim akterima pravosuđa. Poruke, procedure i pristupi treba da budu usklađeni kako bi se izbegla konfuzija, nesigurnost ili anksioznost preživelih osoba.

Redovna koordinacija između pravnih institucija i organizacija za podršku je ključna za **ujednačen i efikasan proces**.

2.1 Od principa do prakse: Prvi kontakt i izgradnja poverenja

Prvi kontakt između profesionalaca i preživele osobe predstavlja ključni trenutak koji direktno utiče na njihovu spremnost da saraduju sa pravosudnim sistemom.

Interakcija koja na ovom nivou **nedostaje osetljivosti** ili je **užurbana** može narušiti poverenje, povećati strah i dovesti do povlačenja iz pravnog procesa.

Izgradnja poverenja nije jednokratni čin, već **kontinuirani proces** koji se mora održavati tokom celokupnog puta preživele osobe kroz pravosudni sistem.

Tabela 1: Ključni elementi za izgradnju poverenja i sigurnosti

Element	Svrha	Način primene od strane profesionalca
Transparentnost	Smanjuje anksioznost i nesigurnost	Jasno objasniti proces, korake i ulogu svakog aktera
Kontinuirane informacije	Povećava osećaj kontrole	Pružiti unapred obaveštenje za svaki korak ili promenu
Informisani pristanak	Poštuje autonomiju	Dobiti pristanak pre bilo kojeg intervjua ili akcije
Pažljiv jezik	Sprečava retraumatizaciju	Koristiti neutralan jezik, izbegavati krivicu ili sumnju
Prilagođen tempo	Poštuje emocionalnu kapacitet	Omogućiti pauze i prilagoditi tempo po potrebi
Poverljivost	Stvara fizičku i psihološku sigurnost	Jasno objasniti granice poverljivosti
Doslednost	Jača poverenje	Obezbediti kontinuitet u komunikaciji i pristupu
Podržavajuće prisustvo	Smanjuje osećaj izolacije	Pokazati aktivnu pažnju i empatiju
Izbor i kontrola	Obnavlja osnaženje	Pružiti alternative (vreme, lokacija, pratilac)
Poštovanje kulture i roda	Obezbeđuje kontekstualnu osetljivost	Uzimati u obzir kulturne norme i identitet

Primer uvodne komunikacije za izgradnju poverenja



“Hvala što ste danas ovde. Ja sam ovde da vas slušam i podržim u svakom koraku ovog procesa. Imate potpunu kontrolu nad onim što delite i možete praviti pauze ili prekinuti u bilo kom trenutku.

Sve informacije koje podelite biće poverljive, osim u slučajevima kada zakon zahteva otkrivanje, što ću vam pažljivo objasniti. Ako želite, možete imati osobu koja vas podržava tokom procesa.

Imate li pitanja pre nego što počnemo?”

2.2 Praktične napomene za profesionalce

- Posmatrajte govor tela i nivo komfora preživele osobe.
- Prilagodite svoj pristup u skladu sa potrebama i tempom preživele osobe.
- Izbegavajte žurbu ili autoritativan ton tokom komunikacije.
- Nemojte tumačiti tišinu kao nedostatak saradnje.
- Osigurajte da se preživele osobe osećaju **sigurno, poštovano i podržano** tokom celog kontakta.
- Budite strpljivi i empatični, ostavljajući prostor za slobodno izražavanje emocija i misli.
- Održavajte poverljivost informacija u svakoj fazi procesa.
- Blisko saradujte sa institucijama i organizacijama za podršku kako biste obezbedili **sveobuhvatnu mrežu podrške** preživelim osobama.

3. KORIŠĆENJE TRAUMA-OSETLJIVIH PITANJA U SLUČAJEVIMA SEKSUALNOG NASILJA TOKOM RATA NA KOSOVU

Pitanja koja se postavljaju tokom intervjuisanja u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata moraju biti formulisana uz **pažljivo profesionalno promišljanje**, uzimajući u obzir uticaj traume na pamćenje, komunikaciju i emocionalne reakcije.

Cilj je stvoriti **siguran, nepristrasan i podržavajući prostor** u kojem preživjele osobe mogu podeliti svoja iskustva **bez pritiska i bez rizika od retraumatizacije**.

Tabela ispod pruža primere pitanja, njihovu namenu i trauma-osetljive smernice, koje profesionalci mogu koristiti i prilagođavati tokom intervjua, istraga i sudskih postupaka.

Tabela 2: Smernice za trauma-osetljivo ispitivanje

Pitanje	Svrha	Trauma-osetljiva smernica
"Možete li sopstvenim rečima opisati šta se dogodilo?"	Omogućava preživlom slobodno pripovedanje	Govorite nežno, dozvolite pauze i izbegavajte prekidanje
"Šta se najjasnije sećate iz tog dana ili perioda?"	Fokus na najjasnija sećanja	Prihvatite fragmentirano pamćenje; ne forsirajte hronološki redosled
"Da li je bio prisutan još neko?"	Pružna kontekstualne informacije	Postavljajte neutralno; izbegavajte impliciranje krivice ili osude
"Kako ste se tada osećali?"	Istražuje emocionalne reakcije	Normalizujte emocije; izbegavajte tumačenje. Primer: "U redu je da se osećate nervozno ili uznemireno."
"Šta se dešavalo oko vas što je uticalo na vašu reakciju?"	Razumevanje okruženja	Ne osuđujte reakcije kao prave ili pogrešne
"Da li ste preduzeli neke korake da biste se zaštitili?"	Identifikuje strategije suočavanja	Potvrdite napore preživelih; ne kritikujte izbore ili postupke
"Šta vam je ranije otežavalo ili olakšavalo da govorite o tome, ili šta vas je podstaklo da sada govorite?"	Istražuje kašnjenje u prijavljivanju	Pokažite empatiju; ne krivite preživelu osobu
"Da li su neki faktori uticali na vašu odluku da potražite pomoć ili kasnije prijavite?"	Ističe autonomiju preživelih	Prihvatite sve odgovore bez osuđivanja

"Kakvo je bilo okruženje gde se incident dogodio?"	Pružaj fizički kontekst	Koristite neutralan, opisni jezik
"Da li su postojale osobe ili okolnosti koje su uticale na to šta ste mogli reći ili učiniti?"	Razjašnjava ograničenja ili pretnje	Postavljajte neutralno; ne sugerišite krivicu
"Šta se dogodilo odmah nakon toga?"	Razumevanje neposrednih posledica	Prihvatajte delimična ili fragmentirana sećanja
"Da li ste imali nekoga kome ste mogli verovati ili se obratiti?"	Istražuje sisteme podrške	Priznajte prisustvo ili odsustvo podrške
"Kakva podrška je bila korisna ili je nedostajala?"	Identifikuje potrebe	Poštujte perspektivu preživelih
"Da li se još nečega sada sećate?"	Omogućava dodatno otkrivanje	Podstičite deljenje i kasnije, ako je potrebno
"U redu je ako se ne sećate svih detalja – šta vam se najjasnije nametnulo?"	Smanjuje pritisak	Normalizujte delimično pamćenje
"Kako ste se nosili sa onim što se dogodilo nakon incidenta?"	Ističe otpornost	Potvrdite strategije suočavanja
"Da li su postojale stvari koje su vam pomogle da se osećate sigurnije ili povratite kontrolu?"	Identifikuje zaštitne faktore	Podstičite autonomiju i osećaj samosposobnosti

3.1 Praktične napomene za profesionalce

- Pitanja treba prilagoditi **emocionalnom stanju i individualnim potrebama** preživelih osoba.
- Redosled pitanja nije obavezan; proces treba da prati **tempo preživelih osoba**.
- Svaki intervju treba uključivati mogućnost **pauza i pružanja podrške po potrebi**.
- Primarni prioritet je **sigurnost, dobrobit i dostojanstvo preživelih osoba**.

4. TEHNIKE SVESNOSTI I PRIZEMLJENJA U PROCESIMA TRAUMA-OSETLJIVOG PRAVOSUĐA

Tokom intervjua, istraga i sudskih postupaka, preživjele osobe koje su doživele seksualno nasilje tokom rata mogu doživjeti **reaktivaciju traumatskih sećanja, pojačanu anksioznost, emocionalno otupelost ili smanjen osećaj kontrole.**

Tehnike svesnosti (mindfulness) i prizemljenja (grounding) imaju za cilj da **pomoću emocionalne regulacije pomognu preživelim osobama da ostanu povezane sa sadašnjim trenutkom**, da budu „ovde i sada“, te da obnove osećaj sigurnosti i stabilnosti tokom celog procesa.

Ove tehnike **ne zamenjuju terapijski tretman**, već predstavljaju **važna podržavajuća sredstva** koja profesionalci mogu koristiti da **minimiziraju rizik od retraumatizacije** i zaštite dobrobit preživelih osoba tokom pravosudnih postupaka.

Tabela 3: Tehnike svesnosti i prizemljenja za profesionalce

Tehnika	Svrha	Način primene od strane profesionalca
Duboko i sporo disanje	Smanjuje anksioznost i reguliše nervni sistem	Pozovite preživelu osobu da diše polako (4–7–8 sekundi), bez pritiska ili insistiranja
Orijentacija na sadašnji trenutak	Obnavlja pažnju na „ovde i sada“	Zamolite preživelu osobu da imenuje 3–5 predmeta koje vidi u prostoriji
Čulno prizemljenje	Smanjuje disocijaciju	Pitajte šta čuju, dodiruju ili fizički osećaju
Objekat sigurnosti	Stvara osećaj stabilnosti	Ponudite mali predmet (npr. olovku, glatki kamen) za fokus
Prizemljenje stopala	Jača telesni osećaj kontrole	Uputite preživelu da čvrsto pritisne stopala o pod
Planirane pauze	Sprečava emocionalno preopterećenje	Predložite pauze proaktivno, bez čekanja na vidljivu uznemirenost
Normalizacija reakcija	Smanjuje osećaj srama	Objasnite da su ovakve reakcije normalan odgovor na traumu
Provera trenutne sigurnosti	Obnavlja osećaj zaštite	Pitajte: „Da li se osećate sigurno ovde i sada?“
Izbor i kontrola	Jača autonomiju	Ponudite opcije (pauza, nastavak, prekid)
Mirno / nežno zatvaranje sesije	Stabilizuje emocionalno stanje	Završite kratkom vežbom prizemljenja

4.1 Praktične vežbe

Vežba disanja 4-7-8 - Uputstvo:

- ✓ Udahnite polako kroz nos 4 sekunde
- ✓ Zadržite dah 7 sekundi
- ✓ Polako i nežno izdahnite kroz usta 8 sekundi
- ✓ Ponovite 3-4 puta



Svrha: Smanjuje fiziološku tenziju i promovira smirenost regulacijom disanja i aktiviranjem reakcije opuštanja tela.

Čulna vežba prizemljenja 5-4-3-2-1 - Uputstvo

- ✓ 5: Imenovati 5 stvari koje vidite
- ✓ 4: Imenovati 4 stvari koje možete dodirnuti
- ✓ 3: Imenovati 3 stvari koje možete čuti
- ✓ 2: Imenovati 2 stvari koje možete nanjušiti
- ✓ 1: Imenovati 1 stvar koju možete okusiti



Svrha: Pomaže preusmeravanju pažnje na sadašnji trenutak i smanjuje disocijaciju ili osećaj udaljenosti od realnosti.

Vizualizacija sigurnog mesta - Uputstvo

- ✓ Pozovite preživelu osobu da zamisli mesto koje se oseća sigurnim ili prijatnim [stvarno ili zamišljeno]
- ✓ Ohrabrite je da opiše šta vidi, čuje, miriše i oseća na tom mestu
- ✓ Podsetite preživelu da može mentalno „vratiti se“ na ovo mesto kad god oseća emocionalno preopterećenje



Svrha: Stvara mentalni zaklon koji može smanjiti anksioznost i stres povezane s traumom.

Jednostavna tehnika prizemljenja

- ✓ Zamolite preživelu da oba stopala čvrsto postavi na pod i nežno spoji ruke
- ✓ Ohrabrite je da primeti fizičke senzacije kontakta i fokusira se na sadašnji trenutak



Svrha: Pomaže preživelim da se ponovo povežu sa sadašnjim trenutkom i povrate osećaj kontrole i stabilnosti.

4.2 Vodilja za primenu tehnika

- Tehnike se primenjuju **samo uz saglasnost preživele osobe**.
- Ponudite tehnike pre intervjua, pripremnih sesija za sud ili kad god se pojave znaci emocionalnog uznemirenja.
- Demonstrirajte ili polako i smireno vodite preživelu osobu kroz vežbu.
- Uvek **poštujte izbor preživele osobe**; tehnike nikada ne smeju biti nametnute.
- Kombinujte tehnike kada je prikladno (npr. prizemljenje zajedno sa vizualizacijom sigurnog mesta) kako biste poboljšali emocionalnu stabilizaciju.



5. VODILJA ZA KOMUNIKACIJU USMERENU NA PREŽIVELU OSOBU

Efikasna komunikacija je ključna za kreiranje sigurnog okruženja i podršku autonomiji preživelih. Profesionalci treba da primenjuju smiren, poštovan i trauma-osetljiv pristup u svim interakcijama.

5.1 Preporučeno [Do's]

- ✓ Koristite **smiren i poštovan jezik** u svakom trenutku.
- ✓ Dozvolite tišinu; ne vršite pritisak na preživelu da govori.
- ✓ Normalizujte emocionalne reakcije:

„Normalno je osećati anksioznost, tugu ili nesigurnost.“

➤ Ojačajte ključna uveravanja:

„Ovde ste sigurni i imate kontrolu nad onim što odlučite da podelite danas.“

- ✓ Praktikuje **aktivno slušanje** kroz odgovarajuće neverbalne znakove (npr. klimanje glavom), blage podsticaje i verbalna potvrđivanja.
- ✓ Proverite razumevanje: ponovite ili preformulišite pitanja kada je potrebno da biste izbegli zabunu.

5.2 Ne preporučeno [Don'ts]

- ✓ Ne vršite pritisak na preživelu da iznese detalje koje nije spremna da deli.
- ✓ Ne koristite pravne ili tehničke termine bez jasnog objašnjenja.
- ✓ Ne osporavajte kredibilitet na osnovu fragmentiranih ili odloženih sećanja.
- ✓ Ne poistovećujte emocionalnu smirenost sa istinitošću, niti emocionalno uznemirenje sa nepouzdanosti.
- ✓ Izbegavajte prekidanje ili nepotrebno ispravljanje preživele osobe.
- ✓ Ne umanjujte niti odbacujte osećanja i iskustva preživele osobe.

5.3 Praktični saveti za profesionalce

- ✓ Koristite pitanja otvorenog tipa i izbegavajte sugestivna pitanja.
- ✓ Budite strpljivi; dozvolite preživeloj osobi da odredi tempo interakcije.
- ✓ Posmatrajte neverbalne znakove, koji mogu ukazivati na stres ili nelagodnost.
- ✓ Podstičite autonomiju nudeći izbore i jačajući osećaj kontrole kod preživele osobe.
- ✓ Integrisite strategije komunikacije sa tehnikama prizemljenja i svesnosti kada je prikladno.

6. INTERVJUISANJE SA FOKUSOM NA TRAUMU

Intervjuisanje sa fokusom na traumu predstavlja pažljiv, strukturisan proces osmišljen da podrži preživeli u deljenju informacija u sigurnom i podržavajućem okruženju, dok se minimalizuje rizik od retraumatizacije. Profesionalci treba da primenjuju fleksibilne i prilagodljive prakse koje dosledno prioritizuju **sigurnost, autonomiju, dostojanstvo i psihološko blagostanje preživelih** tokom celog procesa.

6.1 Priprema za intervju

- **Saradnja:** Istražitelji, tužioc, psiholozi i predstavnici nevladinih organizacija treba da se koordiniraju unapred kako bi osigurali konzistentan i integrisan pristup. Gde je prikladno, sudije mogu omogućiti prisustvo psihologa tokom ispitivanja.
- **Okruženje:** Izaberite sigurno, tiho i privatno mesto sa udobnim sedištima i minimalnim ometanjima, koje podstiče osećaj sigurnosti i poverljivosti.
- **Raspodela vremena:** Obezbedite dovoljno vremena za intervju. Izbegavajte žurbu i planirajte pauze prema potrebi.
- **Priprema preživeli osobe:** Pre intervjuja jasno objasnite svrhu sesije, korake u procesu i prava preživeli osobe, koristeći jezik koji je pristupačan i lako razumljiv.

6.2 Tokom intervjuja

➤ Strategije postavljanja pitanja

- ✓ Koristite pitanja otvorenog tipa i neutralna pitanja koja omogućavaju preživelim da opišu događaje svojim rečima.
- ✓ Izbegavajte ponavljano postavljanje istih pitanja; dozvolite preživelim da odrede tempo i obim otkrivanja informacija.
- ✓ Prihvatite fragmentirana ili nelinearna sećanja i ne zahtevajte detalje koji možda nisu dostupni, imajući u vidu da trauma utiče na pamćenje i prisećanje.

➤ Praćenje stresa

- ✓ Posmatrajte znake disocijacije, hiper-budnosti, emocionalnog povlačenja ili vidljive uznemirenosti.
- ✓ Po potrebi, primenite tehnike prizemljenja ili vodite preživelu kroz vežbu vizualizacije sigurnog mesta.

➤ Strategije pauza

- ✓ Planirajte kratke pauze kako biste podržali regulaciju stresa i sprečili emocionalno preopterećenje.
- ✓ Podstičite nežno fizičko kretanje, poput istezanja ili kratkih šetnji, kada se poveća napetost.
- ✓ Naglasite da pauza ili prekid intervjuja ne utiče negativno na kredibilitet ili pravni proces.

6.3 Zatvaranje intervjua

- **Obnovasmirenosti:** Koristite tehnike prizemljenja ili disanja kako biste olakšali emocionalnu stabilizaciju pre završetka sesije.
- **Rezime:** Pažljivo sumirajte informacije koje su podijeljene, osiguravajući da se preživjele osećaju **saslušano, potvrđeno i poštovano**.
- **Informacije o narednim koracima:** Jasno i transparentno objasnite naredne pravne korake i omogućite vreme za pitanja.
- **Održavanje kontinuirane podrške:** Ponudite upućivanje na odgovarajuće usluge podrške i osigurajte nastavak pristupa pomoći kada je to moguće.

6.4 Kontrolna lista za intervju: Primer okvira

Korak	Akcija	Napomene
Okruženje	Obezbedite siguran, privatni prostor sa udobnim sedištima i bez ometanja	Proverite osvetljenje, temperaturu i nivo buke
Pre intervjua	Objasnite proces, prava, poverljivost i dostupne opcije podrške	Koristite jezik koji je jasan i pristupačan preživelim
Postavljanje pitanja	Koristite otvorena, trauma-osetljiva i neutralna pitanja	Prihvatite fragmentirana ili odložena sećanja bez osude
Upravljanje stresom	Primena tehnika prizemljenja, vežbi disanja ili vizualizacije sigurnog mesta	Obezbedite pauze po potrebi
Dokumentacija	Precizno i objektivno zabeležite odgovore	Izbegavajte pretpostavke ili lične interpretacije
Nakon intervjua	Pozovite preživjele da reflektuju proces i obezbedite informacije o resursima podrške	Organizujte naknadnu podršku ako je potrebno

6.5 Napomene za profesionalce

- ✓ Održavajte **smiren, strpljiv i konzistentan pristup** tokom celog intervjua.
- ✓ Uvek dajte prioritet izboru preživjele osobe i kontrolu nad tim šta i kako deli informacije.
- ✓ Blisko saradujte sa psiholozima i relevantnim organizacijama radi smernica i kontinuiranog praćenja praksi.
- ✓ Dokumentujte činjenične informacije pažljivo i profesionalno, izbegavajući emocionalne procene ili subjektivne interpretacije.

Na ovaj način, intervju sa fokusom na traumu doprinosi **pravednom i humanom pravnom** procesu koji podržava preživjele i istovremeno promovise pravdu sa dostojanstvom, poštovanjem i osetljivošću prema njihovom iskustvu.

7. PRIPREMA PRE SUDSKOG POSTUPKA

Priprema preživelih osoba pre sudskog postupka predstavlja ključni korak u **minimiziranju stresa** i jačanju osećaja **sigurnosti i kontrole** prilikom angažovanja sa pravosudnim sistemom. Ova priprema uključuje praktične orijentacione sesije, upoznavanje sa procedurama i kontinuiranu emocionalnu podršku.

7.1 Smernice za pripremu

- Organizujte praktične sesije u sigurnom okruženju, gde preživele mogu da se upoznaju sa sudskim procedurama i dinamikom postavljanja pitanja i odgovaranja.
- Fokusirajte se na korišćenje **pitanja otvorenog tipa** i podstičite slobodne, reflektivne odgovore.
- Održavajte sesije kratkim, uključujući planirane pauze i vežbe prizemljenja radi upravljanja anksioznošću i stresom.
- Konstanto naglašavajte da cilj nije **testiranje ili procenjivanje preživele osobe**, već upoznavanje sa pravnim procedurama.

7.2 Opcije svedočenja

- Jasno objasnite preživelim koje opcije svedočenja su dostupne, kao što su:
 - Svedočenje putem **video linka** iz zaštićene ili odvojene prostorije
 - **Zatvorene sesije** [u privremenim sudnicama / zatvoreno ročište]
- Obezbedite da preživele imaju mogućnost **dobrovoljnog i informisanog izbora** i da se osećaju osnaženo ovim opcijama.

7.3 Objašnjenje sudskih procedura jednostavnim jezikom

- Pružite jasno i jednostavno objašnjenje ko će biti prisutan tokom saslušanja, koje vrste pitanja mogu biti postavljena i kako će se proces odvijati.
- Po potrebi pojasnite pravnu terminologiju koristeći jezik koji je razumljiv i prilagođen nivou razumevanja preživele osobe.
- Naglasite prava preživele osobe, kontrolu nad otkrivanjem informacija i mere poverljivosti koje su na snazi radi zaštite privatnosti.

7.4 Upravljanje stresom tokom izazovnih pitanja

- Naučite preživete **tehnika prizemljenja i disanja** koje mogu koristiti tokom sudskog postupka radi kontrole anksioznosti.
- Podstičite fokusiranje na **jedno pitanje u isto vreme** kako bi se sprečilo emocionalno ili kognitivno preopterećenje.
- Uverite preživete da su emocionalne reakcije **normalne** i da ne umanjuju kredibilitet njihovog svedočenja.

7.5 Kontrolna lista: Primer pripreme za sud

Korak	Akcija	Napomene
Orijentacija	Objasnite strukturu sudnice, uloge učesnika i ključne proceduralne korake	Koristite jasan, razumljiv jezik
Pripremna sesija	Priprema u vezi sa vrstama pitanja i izazovima u procesu	Održavajte sesije kratkim; pravite pauze ako se pojave znaci stresa
Opcije svedočenja	Objasnite sigurnu sobu sa video linkom, zaštitnim ekranima i zatvorenim sesijama	Dozvolite preživeloj da izabere najprikladniju opciju
Upravljanje stresom	Koristite tehnike prizemljenja, vežbe disanja i vizualizaciju sigurnog mesta	Vežbajte primenu tokom simulacija
Emocionalna podrška	Dodelite osobu za podršku (psiholog)	Pratite nivo udobnosti i poverenja tokom celog procesa
Praćenje posle suđenja	Pružite kontakte za savetovanje i kontinuiranu podršku	Osigurajte da preživete poznaje dostupne opcije podrške

7.6 Napomene za profesionalce

- Održavajte miran i podržavajući ton tokom svih faza pripreme.
- Uvek istaknite i poštujujte autonomiju i izbor preživete osobe.
- Kontinuirano pratite nivo stresa i po potrebi nudite tehnike prizemljenja ili pauze.
- Koordinirajte se sa pravnim timom i predstavnicima organizacija kako biste obezbedili dosledne i ujednačene poruke u podršci preživeloj.

8. PODRŠKA PREŽIVELIMA TOKOM SUDSKOG POSTUPKA

Kontinuirana podrška tokom sudskog procesa je ključna za pomoć preživelima u **upravljanju anksioznošću, održavanju fokusa i osećaju zaštite** dok daju svedočenje. Profesionalci moraju kreirati **sigurno i podržavajuće okruženje**, uvažavajući tempo i potrebe preživele u svakom trenutku.

8.1 Kontrolna lista: Podrška preživelima tokom suđenja

Korak	Akcija	Napomene
Informacije	Objasnite uloge učesnika i sudske procedure	Koristite jednostavan, razumljiv jezik
Upravljanje anksioznošću	Naučite tehnike prizemljenja i disanja za korišćenje tokom suđenja	Vežbajte tehnike pre i tokom sesije
Tempo pitanja	Dozvolite da se pitanja postavljaju prema tempu preživele	Pravite pauze ako se pojave znaci stresa ili anksioznosti
Pauze	Planirajte kratke, redovne pauze	Sprečavajte emocionalni i fizički zamor
Emocionalna podrška	Osigurajte prisustvo osobe za podršku ili psihologa	Koordinirajte unapred sa timom za podršku
Autonomija	Podsetite preživela da ima kontrolu nad time šta deli	Poštujte sve odluke i granice koje preživele postavi

8.2 Napomene za profesionalce tokom suđenja

- **Kreirajte podržavajuće okruženje:** Osigurajte da se preživele oseća slušanom, poštovanom i bez pritiska.
- **Koristite jednostavnu i empatičnu komunikaciju:** Održavajte miran i podržavajući ton tokom celog procesa.
- **Pratite znake stresa:** Posmatrajte govor tela i neverbalne signale kako biste identifikovali anksioznost ili disocijaciju.
- **Budite fleksibilni:** Budite spremni da pauzirate pitanja ili obezbedite pauze kada je potrebno.
- **Fokusirajte se na jedno pitanje u isto vreme:** Pomaže preživelima da održe fokus i izbegnu osećaj preopterećenja.
- **Pružite jasne informacije:** Ponavljajte ili objašnjavajte nejasne aspekte pitanja ili procedura.
- **Koordinacija tima:** Održavajte redovan kontakt sa pravnim i psihološkim timovima radi kompleksne podrške.
- **Briga o profesionalcima:** Budite svesni vlastite potrebe za podrškom i refleksijom kako biste sprečili sagorevanje.

9. PODRŠKA PREŽIVELIMA NAKON SUDSKOG PROCESA I PRAĆENJE

Kontinuirana podrška preživelima nakon završetka sudskog procesa je ključna za njihovu **dalju dobrobit**. Ova podrška treba biti **holistička, informisana o traumama i prilagođena individualnim potrebama** svake preživele. Cilj je pomoći preživelima da obrade iskustvo, povrate emocionalnu stabilnost i postepeno se vrate svakodnevnom životu na osnažen i zaštićen način.

9.1 Kontrolna lista: Praćenje nakon suđenja

Korak	Akcija	Napomene
Savetovanje	Pružite individualnu ili grupnu terapiju	Prilagodite sesije potrebama i tempu preživele
Reintegracija	Vodite pri povratku u školu, na posao ili u zajednicu	Uzmite u obzir specifične izazove i dostupnu društvenu podršku
Podrška vršnjaka	Povežite sa mrežama i grupama podrške preživelih	Obezbedite poverljivost i poštujujte želje preživele
Povratne informacije	Prikupite refleksije putem intervjua ili anketa	Koristite ih za poboljšanje usluga i procedura
Profesionalna refleksija	Organizujte reflektivne sesije sa timom	Uključite emocionalne, profesionalne i proceduralne aspekte
Otpornost osoblja	Promovišite samopomoć i podršku među osobljem	Pratite znake emocionalnog zamora i stresa

9.2 Napomene za profesionalce

- **Proaktivno praćenje:** Održavajte kontakt sa preživelima nakon procesa, poštujući njihovu autonomiju i tempo. Ne vršite pritisak da dele više nego što su spremni.
- **Jasne informacije:** Osigurajte da preživele poznaju sve dostupne opcije podrške i da imaju lak i poverljiv pristup resursima.
- **Povratne informacije i unapređenje:** Redovno koristite prikupljene povratne informacije za prilagođavanje i poboljšanje usluga, čineći proces više traumatski senzitivnim i efikasnim.
- **Briga o osoblju:** Profesionalci koji rade sa slučajevima trauma treba da praktikuju samopomoć kako bi se sprečilo sagorevanje. Kontinuirana obuka i kolegijalna podrška su ključni.
- **Koordinacija tima:** Održavanje stalne saradnje između psihologa, socijalnih radnika, pravnog osoblja i osoblja za podršku osigurava sveobuhvatan i efikasan pristup preživelima.

10. ZAKLJUČAK

Primena trauma-osetljivi pristupa u pravosuđu za preživjele seksualnog nasilja tokom konflikta u Kosovu je neophodna kako bi se osigurala **humana, efikasna i održiva pravda**.

Ovaj praktični vodič, zasnovan na principima **sigurnosti, poštovanja dostojanstva i autonomije, transparentnosti, poverljivosti i međuinstitucionalne saradnje**, pruža integrisan i primenljiv okvir za profesionalce koji rade sa preživelim tokom čitavog pravnog procesa.

Razumevanje dubokog **psihološkog i emocionalnog uticaja traume na pamćenje, komunikaciju i reakcije** predstavlja osnovu za prilagođavanje tehnika intervjuisanja i upravljanja stresom, smanjujući rizik od retraumatizacije.

Primenom **trauma-informisanih pitanja** i tehnika **mindfulness-a i prizemljenja**, profesionalci mogu stvoriti siguran i podržavajući prostor gde se preživjele osećaju **slušanima, poštovanima i osnaženima** da aktivno učestvuju u pravnom procesu.

Pored zadovoljavanja emocionalnih i psiholoških potreba preživelih, ovaj vodič naglašava značaj **jake koordinacije između pravnih institucija i organizacija za podršku** kako bi se osigurala dosledna i ujednačena podrška. Ovaj integrisani pristup ne samo da minimizira dodatnu traumu, već i unapređuje **ukupnu efikasnost i legitimitet pravosudnog sistema**.

Integracijom ovih principa i naprednih alata u profesionalnu praksu, profesionalci direktno doprinose izgradnji **pravosudnog sistema u kojem preživjele seksualnog nasilja tokom konflikta dobijaju zaštitu, pravdu i osnaženje**, povraćajući kontrolu nad svojim životom i dostojanstvom.

Ovaj vodič je poziv za **stalnu posvećenost i profesionalnu refleksiju**, prepoznajući da svaki kontakt, reč i odluka imaju dubok uticaj na put izlečenja i težnju za pravdom preživelih.

Citati preživjele:

“Danas dišem drugačije. Danas vidim nebo drugačije.”

Ova izjava oslikava moć pravde i izlečenja: svaka akcija sprovedena **sa senzitivnošću na traumu i poštovanjem** može povratiti **nadu, dostojanstvo i kontrolu** nad životom preživjele.

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

347.96:159.922.1[496.51](035)

Qasja e ndjeshme ndaj traumës në sistemin e drejtësisë në rastet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë : udhëzues praktik = Trauma-Informed Approach in the Justice System in Cases of Sexual Violence During the War in Kosovo : practical guide =Trauma-osejljivi pristu u pravosudnom sistemu u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu : praktični vodič / [grupi punues] Feride Rushiti, Selvi Izeti Çarkaxhiu, Fatmire Haliti. - Prishtinë : Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës, 2026. - 87 f. : ilustr. ; 21 cm.

Titulli dhe teksti paralel në gjuhën shqipe, angleze dhe serbe

1. Rushiti, Feride 2. Çarkaxhiu, Selvi Izeti 3. Haliti, Fatmire

ISBN 978-9951-774-20-8

Mbështetur / Supported / Podržana:

